

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

NSV LIIDU AJALOO KATEEDER

=====

J U T A K O T S A R

AJALOO ÕPETAMISE AKTIVISEERIMISE JA
NÄITLIKUSTAMISE KÜSIMUSED KODANLIKU
EESTI METOODILISES MÖTTES

D i p l o m i t ö ö

J u h e n d a j a:
pedagoogikakandidaat
Hillar P a l a m e t s

Tartu 1968

TRÜ NSV Liidu ajal. kat-
Ino. nr. 2104

S I S S E J U H A T U S

Ajalugu on üldharidusliku kooli üks tähtsamaid õppeaineid. Peegeldades valitsevat ideoloogiat, muutub kooli ajalookursuse sisu koos üldise ühiskonna arenguga, samuti koos ajalooteaduse ning pedagoogikateaduse arenguga.

Kommunistliku Partei ja nõukogude valitsuse hoolitsus ajalooalase hariduse edasise tõusu eest, ajalooalase hariduse seostamise eest kommunistliku ülesehitamise ülesannetega NSVL-s, püstitab pedagoogilise rinde töötajate ette ülesande - süstematiseerida ja kriitiliselt läbi töötada ka eesti koolis ajaloo õpetamise valdkonnas olemasolev kogemus, kaasa arvatud kodanliku diktatuuri aegne eesti kool.

Tänapäeval on paljud õpetajad ja terved pedagoogilised kollektiivid lülitunud uute ökonoomsemate ja paremaid tulemusi andvate õppe- ning kasvatusmeetodite otsingutesse. Nende otsingute põhiteljeks on soov avardada ja mitmekesistada õpilaste aktiviseerimise võimalusi. Püütakse tõsta õppe- ja kasvatus töö efektiivsust, et saavutada lühema ajaga suurema hulga teadmiste kindel ja püsiv omandamine ning kogu õppetöö tugevam kujundav mõju õpilase isiksusele, tema psühhilistele võimetele ja maailmavaatelisele palgele.

Õpetuse aktiviseerimise ja õpilaste iseseisva töö arendamise alal omandasid eesti koolid mõningaid väärtuslikke kogemusi juba käesoleva sajandi kahekümnendatel-kolmekümnendatel aastatel nn. kooliuuendusliikumise raames. Praegu, kus paljud probleemid, millega kooliuuenduslik suund tegeles, on muutunud jälle aktuaalseks (õpilaste iseseisev töö, tööjuhendite kasutamine, õppetöö individualiseerimine), on saanud vajalikuks uurida selle probleemi arengut ning marksistliku metodoloogia valguses läbi vaadata, mis selle liikumise parandist on rakendatav nõukogude koolis.

Kuna sellise ülesande lahendamine kogu ulatuses pole ühe diplomitöö raamides teostatav, on käesoleval juhul piirdutud üksnes ajalooõpetuse aktiviseerimise ja näitlikustamise küsimuste valgustamisega kodanliku Eesti metoodilises mõttes seda eriti seoses kooliuuendusliku liikumise ideede tungimisega koolididaktikasse.

Töö kirjutamisel on kasutatud aastatel 1918-1940 eeskätt eesti pedagoogilises ajakirjanduses ("Kasvatus", "Eesti Kool", "Kooliuuenduslane", "Õpetajate Leht") ilmunud ja ajaloo õpetamist käsitlevaid materjale, samuti Võru Õpetajate Seminari ning pedagoogilise ühingu "Võru seminar" väljaandeid. Hinnangute andmisel osutasid väärtuslikeks nõukogude autorite (A. Elango, Õ. Elango, H. Kurm, E. Laul, H. Liimets, H. Palamets) tööd kodanliku kooli ja ajaloo õpetamise kohta.

Lisaks nimetatutele on kasutatud Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riiklikus Keskarhiivis (Haridus- ja Sotsiaalministeeriumi fond nr. 1108, Võru Õpetajate Seminari fond nr. 1092) ja Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr.R.Kreutzwaldi nimelises Kirjandusmuuseumis (Johannes Käisi käsikirjaline pärand, fond nr.217) leiduvaid materjale, tol perioodil avaldatud kooliõpikuid, tööjuhendeid ja atlasid, aga ka kaasaegsete pedagoogide (T.Algma, L.Annist, J.Konks, J.Madisson jt.) kirjalikke või suulisi mälestusi.

Nendele materjalidele tuginedes antakse käesolevas töös põgus ülevaade kooliuuendusliku liikumise arengust ja taotlustest Eestis 1920.-1930.aastatel, käsitletakse ajaloõpetuse aktiviseerimist kui kooliuuendusliku suuna metoodilist põhiideed ning analüüsitakse ajaloõpetamise näitlikustamise arengut eesti koolis.

Kõiki neid küsimusi on püütud vaadelda seoses ajaloo õpetamise ette püstitatud ülesannetega kodanlikus koolis ning anda nendele nähtustele marksistlik hinnang. Teatavasti oli ajalugu kodanliku diktatuuri aegses eesti koolis üheks põhiliseks ideoloogiliseks õppeaineks, mille õpetamine pidi kasvatama noori kodanlusele vastuvõetavas vaimus ja olema kooskõlas kodanliku historiograafia seisukohtadega. Kõige üldisemas väljenduses tähendas see, et ajaloo õpetamise sisu kodanliku eesti koolis ei avanud ühiskonna arenemise seadus-

pärasusi vaid kujunes peamiselt möödunud sündmuste kirjeldamiseks ilma mineviku teadusliku seletamiseta.

Fakte valiti tendentsioosselt ja valgustati neid ühekülgselt või võltsitult, eriti eesti-vene suhete käsitlemisel. Propageerides kodanlikku ideoloogiat, vaikisid ajaleo kooliprogrammid ja -õpikud rahvamasside osast ajaloos ning osutasid ideedele või suurmeeste tegevusele määravat tähtsust.

Kasvatusliku põhiülesandena tõsteti esikohale truuduse kasvatamine kodanlikule riigile, veendumuste süvendamine kapitalistliku korra kõikumatusesse ja eramandi puutumatusse.

Kodanliku korra võimulepääsemine Eestis ei suutnud täielikult hävitada Oktoobrirevolutsiooni mõju. Kodanlik valitsus tunnistas küll kehtetuks Eesti Tööraha Kommuuni ümberkorraldused hariduse alal, kuid Oktoobrirevolutsiooni saavutuste mõjul ja klassijõudude vahekorrast tingitult kujunes Eestis vormiliselt demokraatlik, ilmalik emakeelne koolisüsteem.

Kodanliku Eesti vahetus naabruses eksisteeris noor Nõukogude riik, kelle edusammudest hariduse alal oli huvitatud progressiivne osa eesti kodanliku diktatuuri aegsest õpetajaskonnast, hoolimata kodanluse kõikidest pingutustest neid edusamme surnuks vaikida.

Mitte põhjusetult ei pahandanud ajalooõpetamise ametliku suuna liider J. Adamson: "Nagu näha elatakse meil ikka veel kramplikult Venemaa küljes. On viimane

aeg ümberorjenteeruda!"¹

Tänu ajalooõpetajate progressiivse osa pidevale võitlusele ametliku, reaktsioonilise suuna vastu said võimalikuks mõnedki progressiivsed algatused, mis leidsid konkreetse väljenduse ajalooõpetajate kongresside sõnavõttudes ja mõnedes otsustes.

Käesolevas töös toodud küsimuste käsitlelu ei saa lugeda kaugeltki ammendatuks, kuna ajaloo õpetamine Eestis kodanliku diktatuuri perioodil vajab eelkõige ulatusliku arhiivmaterjali põhjalikku läbitöötamist, tolleaegsete õpetajate (ja õpilaste) mälestuste kogumist jne. Kuid teatava eeltööna võiks antud töö jaoks kogutud materjal küsimuse edasistele uurijatele kasulik olla.

¹ J. Adamsoni vastusest V. Orava arvustusele, milles viimane tegi atlase autorile J. Adamsonile etteheiteid, et see pole oma kaardistikus vajalikul määral Venemaale tähelepanu pööranud, ORRKA, F. 1108, nim. 3, s. -ü. 93, l. 149.

I p e a t ü k k

ÕPPETÖÖ AKTIVISEERIMINE KUI EESTI KOOLIÜÜENDUSLIKU LIIKUMISE METOODILINE PÕHIIDEE

1. Kooliüüendusliikumine 1920.aastatel.

XIX sajandi lõpul ja XX sajandi algul hakkas kodanlik pedagoogiline mõte selleks ajaks küpsenud sotsiaal-pedagoogilistele probleemidele otsima uusi lahendusi. Klassivõitluse teravnemisega suurenes tähelepanu kasvatusküsimuste vastu. Selle ajajärgu arvukate pedagoogiliste voolude iseloomulikuks jooneks said uute aktiivsete õppemeetodite ja uute vormide otsingud.

Kooliüüendusliku liikumise tuumaks oli töökooli liikumine, mis rõhutas õpilaste loova töö ja isetegevuse põhimõtet õppe- ja kasvatustöös. Töökooli autorid (G.Kerschensteiner, A.W.Lay, H.Gauding, J.Dewey jt.) kritiseerisid tolleaegses koolis esinevat õpetuse autoritaarset, formaalset ja skolastilist iseloomu ning soovitasid õpetamismeetodite aktiviseerimise eesmärgil õpilasi suunata praktilise iseloomuga õppeülesannete iseseisvale lahendamisele (modelleerimine, konstruee-

rimine, taimede ja loomade eest hoolitsemine, aplikatsioon, joonistus, voolimine, instseneering jm.)¹

XX sajandi 20-ndate - 30-ndate aastate kooliuuenduslikus liikumises esines hulk üksikasjus erinevaid, kuid põhijoontelt sarnaseid erisuundi, nagu Dalton-plaan, individuaalne tööviis, Decroly meetod, projekt-meetod, kompleks-meetod, jena plaan jt., mis leidsid rakendamist USA, Inglismaa, Austria ja mõnede teiste riikide koolides.

Ka Eesti kodanliku vabariigi koolikorralduses ja õppekavades leidsid kooliuuenduslikud ideed mõningal määral teostamist ning arenesid peamiselt üldõpetuse, töökooli meetodite ja individuaalse tööviisi rakendamise suunas.

Kooliuuendusliikumise eestvõitlejaks ja organisatoorseks keskuseks kahekümnendatel aastatel oli Võru seminar eesotsas andeka demokraatlikult meelestatud pedagoogi Johannes Käisiga (1886-1950), kes aastatel 1921-1930 oli Võru seminari direktoriks.

Johannes Käisi isikus on meil tegemist kodanliku Eesti perioodi ühe kõige silmapaistvama ja esileküündivama koolitegelasega. Tema vastuoluderohke ja komplitseeritud loomingu hindamisel on vajalik nagu iga muu kultuuritegelase hindamisel lähtuda leninlikust juhtnõõrist kultuuripärandi kohta, mille kohaselt tuleb vanast kodanlikust kultuurist üle võtta seda, mis on seal

¹ "Трудовая школа", Педагогический словарь, Москва 1960, lk.494.

väärtuslikku ja kõrvale jätta reaktsiooniline ja aegunu.¹

"Proletaarne kultuur peab olema nende teadmisarude seaduspärase arengu tulemuseks, mis inimkond on välja töötanud kapitalistliku ühiskonna, mõisnike ühiskonna, tšinovnikute ühiskonna surve all."²

Johannes Käis on imperialismi ja sotsialistliku revolutsiooni ajastu pedagoog, kelle ideelisi tagamaid tuleb otsida selle perioodi pedagoogika arengule iseloomulike voolude hulgast. XIX sajandil väljakujunenud koolipraktika ja reaktsioonilise Saksa pedagoogi J.P.Herbarti ning tema koolkonna pedagoogiliste ideede suhtes võttis imperialismi ajastul maad terav kriitika, mitte ainult proletariaadi, vaid ka kodanluse leerist. Kuigi kummagi suuna kriitika eesmärgid olid diametraalselt erinevad, olid rünnatavad objektid käsitledava ajastu koolis mõneski osas ühesugused - nimelt õpilase huvide ja individuaalsuse mitteametamine, tuima mälutöö domineerimine, õpilase iseseisvuse mahasurumine.

Kuni Oktoobrirevolutsioonini puudusid eeldused proletariaadi positsioonidelt lähtuva uue didaktilise süsteemi väljakujundamiseks, ning piirduda tuli vaid

¹ V.I.Lenin, Millisest pärandist me loobume, Teosed, 2.kd., Tallinn 1949, lk.439-480.

² V.I.Lenin, Noorsooühingute ülesanded, Teosed, 31.kd., lk.256.

kriitikaga. Kui aga pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu päevakorda kerkis uue didaktika rajamine, hakkasid nõukogude pedagoogid elavat huvi tundma mitmesuguste traditsioonilise kodanliku herbatliku pedagoogika^{ga} opositsioonis olevate kodanliku pedagoogika voolude vastu nagu seda olid töökooli suuna esindajad, aga väga suurel määral ka Ameerika pragmatistliku pedagoogika esindajad, eriti Dewey.¹

Samad lähtekohad esinesid ka Johannes Käisil, kes õpetajate saadikuna aprillis 1917.a. Moskvas toimunud Ülevenemaalisest Õpetajate Kongressist osa võttis² ning pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu Vologda Õpetajate Instituudis õppejõuna ja direktorina töötas, 1919.a. sügisest kuni 1920.a. sügiseni Pihkva Rahvahariduse Instituudis lektori ametit pidas, samaaegselt kohaliku Haridusosakonna instruktori kohuseid täites õpetajate ettevalmistamise alal.³

On võimalik, et J.Käisi positsioon ja tegevus juhtiva nõukogude haridustegelaseks ja õpetajate kursuste lektorina otse sundis teda otsima uusi ideid vastukaluks oktoobrikuulisele perioodil ametlikult tõekspeetule.

¹ H. Liimets, Johannes Käisi pedagoogilise pärandi uurimisest ja hindamisest, Ettekanne J. Käisi pedagoogilisele tegevusele pühendatud nõupidamisel Tartus 22.dets. 1965.a., lk.8.

² Juh. Lohk, Johannes Käis 60-aastane, "Nõukogude Kool" 1945, lk.570.

³ Sealsamas, lk.571.

Ka tema pöördus töökooli ja eksperimentaalse pedagoogika poole ning arvestas ka Ameerika pragmatistlikku pedagoogikat. Igatahes juba 5 kuud pärast opteerumist, 13.III 1921.a., pidas J.Käis Võru seminari pidulikul avaaktusel kõne, kus ta selgitas laste aktiveerimise põhimõtteid nende õpetamisel ja kasvatamisel ning lisas:

"Kui nüüd meie küsiks, missugune peaks kool olema, et neid pedagoogilisi põhimõtteid teostada, neid tegelikku ellu läbi viia, siis oleks küll ainuke vastus - see on töökool".¹

Nii kujuneski Võru seminari metoodiliseks lipukirjaks töökooli põhimõte, mis pidi olema vastukaaluks vanale nn. õppekoolile. Kui õpilase tegevus õppekoolis piirdus valmis teadmiste passiivse vastuvõtmisega, siis töökoolis pidid õpilased iseseisva tööga ja õpetaja juhtimisel "ise aktiivselt teadmusi otsima".²

Töökool püüdis kasutada tööd kasvatus- ja õpetusabinõuna, arendada lastes vaimset iseseisvust ja huvi töö vastu. J.Käisi poolt arendatud töökooli mitmedki põhimõtted sisaldavad ratsionaalset tuuma, mis kriitiliselt ümberhinnatuna on rakendatavad ka tänapäeva koolis.³

¹ Joh.Käis, Meie sihid ja ülesanded. Kõne (mustand) Võru seminari avamisaktusel 13.III 1921.a., KM KO f.217, M 7:10, l.17.

² Sealsamas.

³ H.Palamets, Ülevaade ajaloo õpetamise arengust, Tartu 1967 (käsikiri), lk.131. /Edaspidi - H.Palamets, Ülevaade./

Töökooli põhimõtteid hakati Võru seminari harjutuskoolis ellu rakendama alates 1924/25.õppeaastast. Ajaloo tarvis oli sisustatud spetsiaalne aineklass, kus ajaloo tunnid toimusid paaristundidena. Sedamööda, kuidas omandati töökooli põhimõtete rakendamisel positiivseid kogemusi, leiti ka sobivaid metoodilisi vorme ja täiendati iseseisvaks tööks vajalikku õppevahendite kogu.

Tuleb märkida, et J.Käis tundis tõsist hoolt endale armsaks saanud pedagoogiliste põhimõtete juurutamise eest harjutuskoolis. On säilinud J.Käisi märkimik sissekannetega 1925/26.õppeaastal külastatud tundide kohta, kus süstemaatiliselt leidub selliseid märkusi nagu: "vähe jätab/õpetaja klassile/ isetegevust",¹ "ikka üleliigne teooria ilma näitlikkusetä" (J.Käisi allakriipsutus)², "vähe isetegevust klassil, põhjuspuudulik ettevalmistamine",³ "tunni puuduseks on isetegevuse puudumine"⁴ aga ka "isetegevus - täiel mõõdul".⁵

Iseloomulikud on märkused külastatud ajaloo tunni kohta: "1. Ei tarvita ühtki seinapilti. 2. Pildi vaat-

¹ J.Käis, Kaustik märkmetega, KM KO f.217, M 9:7, l.51.

² Sealsamas, l.50.

³ Sealsamas, l.24.

⁴ Sealsamas, l.47.

⁵ Sealsamas, l.34.

lemine - näidatakse hoopis väikest pilti, 1 sek. mööda minnes; sest pole mingit kasu, küll aga jätab klassi tegevuseta."¹

Samas märkus järgmiseks 1926/27.õppeaastaks:

"Õpetuse kohta: aasta lõpp-aruandes näidata ka, missuguseid uuendusvõtteid proovitud ja missuguste tagajärgedega."²

Õppetöö aktiviseerimise teede avardamise võimalusi otsides jõuti 1929.a. tööjuhendite menetluseni, millel põhimõtte selgitamisele J.Käis pühendas seminari õppenõukogus 23.aug. 1929.a. pikema kõne.³

Samal aastal alustati harjutuskoolis tööjuhendite menetluse⁴ laialdasemat katsetamist, kuid seminari sulgemine 1930.a. ei võimaldanud siin selles osas omandada ulatuslikumaid kogemusi.

Erilist huvi tundis J.Käis oma tegevuse Võru perioodil õppetöö korraldamise vastu algastmel üldõpetuse põhimõttel. Sellest rääkis ta juba oma esimeses avalikus esinemises Eestis 1921.a.⁵ ja on seda ka hiljem kümnetes variatsioonides väljendanud. Võru õpetajate

¹ J.Käis, Kaustik märkmetega, KM KO f.217, M 9:7, l.59.

² Sealsamas, l.57.

³ Võru õpetajate seminari ped. nõukogu koosolekute protokollid 1921-1930, ORRKA, f.1092, nim.l, s.-ü. 2, l. 1.

⁴ Sealsamas.

⁵ Joh.Käis, Kooli lähendamise töökooli põhimõttele (Eesti õpetajate V üleriiklise kongressi algkooli sektsioonis ettekantud referaat), "Kasvatus" 1921, lk.278-279.

seminari harjutuskooli kujundades võttis J.Käis üldõpetuse seal juba 1924/25.õppeaastal tarvitusele.¹

Et üldõpetuse tuumaks ja hingeks on kodulugu, pöörati Võru seminaris koduloolise materjali kasutamisele suurt tähelepanu. Õpetatavaid teemasid püüti koguaeg siduda kaasaegse või kohaliku eluga, selle looduse, ajaloo ja elanike ühiskondliku tegevusega.

Uudseid õppetöö meetodeid katsetati agaralt ka Rakvere õpetajate seminaris. Siin töötas ajaloo õpetajana ja metoodikuna hiljem tuntud noorsookirjanik Jüri Parijõgi (Parinbak), kelle metoodiliseks kreedoks oli võimalikult laialdane koduloolise materjali kasutamine koos ajaloo novellistliku esitamisega.² Õppemeetoditena kasutas ta õpilaste iseseisvat tööd, vestlust, vaba õppejuttu ja õpetaja jutustust.

Kuna Võru seminarist lähtuva kooliuuendusliikumise põhiliseks eesmärgiks oli töökooli põhimõtete rakendamise üldse, arendas J.Käis energilist tegevust oma uuenduslike ideede propageerimiseks eeskätt "Kasvatuse" veergudel, mille toimetuse kooliuuenduslastele ka meeeldi vastu tuli, ning peaaegu igas numbris vastava-teemalisi artikleid avaldas. Seetõttu pidasid kooliuuenduslased ajakirja "tänuväärseks abimeheks nii Võru seminari uuendustööle kui ka selle mõtteosalistele".³

¹ "Teel töökoolile" II, Võru 1925, lk.5.

² H.Palamets, Ülevaade, lk.133.

³ R.Taba, Võru Õpetajateseminari pedagoogiline paran-dus. Võru Õpetajateseminar. Tegevus ja uuenduspuü-ded, /i.k./, 1936, lk.118.

Kuid ka Võru seminar ise alustas kooliuuendusliku kirjanduse tootmist 1924.a. oma aastaraamatutega "Teel töökoolile I-VI" (1924-1929), kus kajastus seminari kooliuuenduslik tegevus.

Uue töösüsteemi tutvustamise teenistuses olid iga-aastased koolinäitused oma eksponaatidega, samuti olid J.Käis ja teised Võru seminari õppejõud igal aastal sagedased referendid õpetajate kongressidel, õpetajate päevadel ning lektorid õpetajate suvekursustel, kus nad elava sõna ja näitetundidega kandsid oma töötulemusi õpetajaskonda.¹ Johannes Käisile ei olnud võõrad ka nõukogude pedagoogika saavutused. Ta elas kaasa nõukogude kooli rajamise Nõukogude Venemaal ning jälgis ka hiljem nõukogude koolielu ja pedagoogika tulemusi perioodika kaudu. Võib öelda, et just nõukogude pedagoogikast on J.Käis laenanud juhtmõtteid mõnede põhiprobleemide nagu kollektiivse ja individuaalse töö vahekorra lahendamisel. Tema elav huvi üldõpetuse ja töökooli vastu Võru seminari perioodil on seotud ilmselt Nõukogude Liidust saadud mõjudega, kus samas vaimus töötasid P.Blonski ja S.T.Šatski - pedagoogid, keda praegu õigusega hinnatakse.²

¹ R.Taba, Võru Õpetajateseminari pedagoogiline pärandus. Võru Õpetajateseminar. Tegevus ja uuenduspuuded, /i.k./, 1936, lk.127.

² H.Liimets, tsiteeritud teos, lk.9. Vrd. ka Enn Murdmaa, Joh.Käis Eesti Õpetajate Liidus, "Nõukogude Kool" 1945, lk.620 ning Joh.Käis, Isetegevus ja individuaalne tööviis, "Teel töökoolile" VII, Võru 1935, lk.17.

Õpetajaskonna suhtumine töökooli ideedesse oli erinev. Vanem generatsioon, kes oli oma pedagoogilise ettevalmistuse saanud enne revolutsiooni, suhtus töökooli üleolevalt, nähes uuendusliikumises oma senise pedagoogilise tegevuse eitamist.¹

Kritiseerides töökooli ideid heitsid nad kooliuuenduslastele ette õppimise mänguks muutmist, nimetasid kooliuuenduslikku tööd moeasjaks, karjääritsemissiks, reklaamiga ülespuhutuks.²

Töökooli pooldajateks olid peamiselt nooremad õpetajad, peamiselt Võru seminari kasvandikud, kes omakorda ründasid vanu õppeviise ja nende kandjaid. Tegelikus koolitöös pörkusid nemadki tõsistele raskustele oma uuenduslike ideede rakendamisel: õpilaste iseseisva töö laialdasemaks organiseerimiseks puudus koolides vajalik materiaalne baas lugemike, käsiraamatute, piltide, kaartide ja muu sellise näol, kuna peaaegu kõik Eesti algkoolid kannatasid kroonilise õppevahendite puudumise all.³ Samuti esines noortel kooliuuenduslastel idealiseeritud suhtumist nii õpilastesse kui õppeviisidesse, kuna unustati, et mitte kõik lapsed pole suutelised iseseisvalt töötama, või siis kalduti liialdama manuaalse tegevusega aine omandamise kahjuks.

¹ R. Taba, tsiteeritud teos, lk.129.

² Sealsamas, lk.130.

³ H. Palamets, Ülevaade, lk.132.

J.Käis ise hindas ajavahemikku a.1920-1930 kooliuuendusliku töö edenemise seisukohalt "võrdlemisi aeglaseks" ja leidis, et selle perioodi uuendustööd iseloomustab kõige enam üldõpetuse teooria ja praktika selgitamine ja otsingud õppeviiside lapsepärasesmaks muutmiseks.¹

Tegelikult tuleb Võru seminari perioodi kooliuuenduslikus liikumises pidada küllaltki viljakaks. Nimelt siis oli J.Käisi kasutada seminari õpetajate ja kasvandike kollektiiv ning harjutuskool uuendusideede rakendamiseks ja kogemuste omandamiseks. Seminari kodukord sisaldas nõude: "Iseäraliseks kohustusks on õpetajaile uute pedagoogiliste mõtete jälgimine pedagoogilises ja metoodilises kirjanduses, vähemalt omal erialal ja uute teede otsimine ning nende katsumine tegelikus töös võimaluste piirides õpilaste aktiivsuse ja isetegevuse kasvatamiseks.

Et tutvustada omi kaasvõitlejaid tähtsamate ideedega omal vastaval alal, tehakse ülevaateid pedagoogilis-metoodilisest tööst meil ja mujal pedagoogika nõukogu ja õpetajate ühingu koosolekutel."²

Enesetäiendamise otstarbel sooritasid seminari õppejõud ja ka J.Käis ise mitmel puhul õppereise välismaale, kus nähtud progressiivsed uuendused läbi tööta-

¹ Joh.Käis, Kooliuuendustööst Eestis, "Eesti Kool" 1939, lk.362.

² ORRKA, f.1092, nim.1, s.-ü. 1, l. 138.

ti, oma otsingute tulemustega liideti, õppetöös raken-
dati ja lõpuks publitseeriti.

Sellise tegevuse tulemusena oli kooliuuendusliku-
le tegevusele loodud alus, mis võimaldas sel liikumi-
sel areneda ka pärast Võru seminari sulgemist 1930.
aastal.

2. Kooliuuendusliikumine 1930.aastatel.

=====

Oluliseks stiimuliks kooliuuendusliku tegevuse
jätkumisele ja levimisele eesti koolis oli muidugi ka
Eesti kooli olustik.

Eesti kodanluse rahvavaenuliku hariduspoliitika-
ga ei kaasnenud üksnes seminaride sulgemine aastatel
1930-1932 vaid ka koolivõrgu süstemaatiline koondami-
ne. 1929.a. alanud erakordselt raske ja pikaajaline
majanduskriis tingis riiklike kulutuste olulist vähen-
damist. Samal ajal kui välisministeeriumi, sõjaväe,
kaitseliidu ja riiklike esinduskulude osas polnud mär-
gata mingit kokkuvõtet,¹ kärbiti tugevasti haridusku-
lusid, koondati klassikomplektide ja suurendati liit-

¹ Õ. Elango, Koolireformist kodanlikus Eestis, "Nõuko-
gude Kool" 1959, lk. 560.

klasside arvu. Liitklasside arvu suurenemine - eriti maa-algkoolides - ähvardas kaasa tuua õppetöö tase-
me languse.

Koondamiste tagajärjel tekkinud tagasikiskuvate mõjude paralüseeerimiseks moodustati Eesti Õpetajate Liidu juhatuse juures eriline kasvatusteaduslik toim-
kond,¹ kes 1930.aastal alustas ka kooliuuendusliikumise juhtimist.²

Eesti Õpetajate Liidu teadusliku sekretäri koha-
le asunud Joh.Käisi lähemad ülesanded sel alal on fik-
seeritud Liidu protokollis järgmiselt: "... kooliuuen-
dusliikkude küsimuste selgitamine ja tutvustamine, nõu-
anne õpetajaile pedagoogilises töös ja pedagoogilise
ning metoodilise kirjanduse refereerimine "Kasvatuses",
pedagoogiliste nädalate ja edasiharimiskursuste ette-
valmistamine ja Liidu Kasvatusteadusliku Toimkonna mit-
mesuguste algatuste ja kavatsuste edasiarendamine ja
elluviimine."³

Seega siis majanduslikust viletsusest ja klasside
koondamisest tekkinud raskused õppetöö korraldamisel,
vajadus seniste üksikklasside asemel töötada liitklas-
sides, püstitas õpetajaskonna ette ülesande leiutada

¹ Õ. Elango, Koolireformist kodanlikus Eestis, "Nõuko-
gude Kool" 1959, lk.660.

² Joh.Käis, Kooliuuendustööst Eestis, "Eesti Kool"
1939, lk.362.

³ Enn Murdmaa, Joh.Käis Eesti Õpetajate Liidus, "Nõu-
kogude Kool" 1945, lk.619.

selliseid tööviise, mis teeksid liitklasside töö viljakamaks.¹

Saanud 1926.a. Helsingis peetud uue kasvatus ülemaailmselt kongressilt äratust, viis Eesti Õpetajate Liit 1930.aastal läbi 12 päeva kestnud kooliuuendusliku nädala ja üleriikliku koolinäituse.² Sellest nädalast võttis osa Eesti algkooliõpetajate enamik (üle 2000 õpetaja). Osa võtsid ja esinesid ettekannetega ka mitmed nimekad välismaa haridustegelased, nende hulgas A.J.Lunch³ Inglismaalt.

Üritus aitas kaasa pedagoogilise mõtte elavnemisele ja innustas uute teede otsimisele. Üheks selliseks teeks osutus tööjuhendite menetlus individuaalse tööviisi ühe vormina, millega eesti õpetajaskond tutvus esmakordselt 1930.a. kooliuuenduslikul nädalal. Tööjuhendite menetlus osutus eesti kodanliku kooliuuendusliikumise üheks viljakamaks metoodiliseks võtteks, mida paljudes selle aja koolides heade tagajärgedega rakendati.⁴ Menetlus leidis eriti laiaulatuslikku ra-

¹ Joh.Käis, Eesti algkool ja ta uuenduslikud püüded viimaseil aastail, "Kasvatus" 1936, lk.197.

² Sealsamas, lk.198.

³ J.A.Lunch - inglise koolimees, kes kahekskümnendate aastate algul asus ühes tema poolt juhitud Londoni koolis tööjuhendeid õppetundides ja klassivälises töös kasutama. Oma põhimõtteid ja kogemusi on ta tutvustanud teoses "Individual Work and the Dalton Plan" (1925).

⁴ A.Elango, J.Käis ja kirjalike tööjuhendite meetod õppetöös, Ettekanne J.Käisi pedagoogilisele tegevusele pühendatud nõupidamisel Tartus, 22.dets.1965.a., lk.1.

kendamist just ajaloo õpetamisel.¹ Otse asendamatuks kujunes see võtte õppe- ja kasvatustöö taseme tõstmisel maa-algkoolides, kus 75 % klassikomplekte olid liitklassid.²

Õpilaste iseseisva töö suunamine ja juhtimine kirjalike tööjuhendite abil omandas eluõiguse dalton-plaani kaasnähtena, kus ta kujunes peamiseks, mõnikord isegi ainsaks õpilaste õpingute juhtimise viisiks. Lääne-Euroopa maades, kus dalton-plaan pörkus sajandite jooksul kujunenud pedagoogiliste traditsioonide ja arusaamade vastu,³ hakkasid paljud nn. reformpedagoogika esindajad tööjuhendite kasutamist propageerima ka lahus dalton-plaani muudest võtetest, omaette menetlusena tavalise õppetunni raamides. Sellisteks tööjuhendite menetluse innukateks rakendajateks ja propageerijateks olid varem nimetatud inglase J.A.Lynch ja šveitsi pedagoog R.Dottrens, kelle teosed olid tuttavad ja laialt kasutatavad ka kodanliku Eesti kooliuuenduslaste hulgas. J.Käis on neid korduvalt tsiteerinud ja osaliselt tõlkinudki.

Nagu eelpool märgitud, rakendati juhendeid Võru seminari harjutuskoolis juba 1929.a. Kolmekümnendatel

¹ Joh.Käis, Individuaalne tööviis ajalooõpetuses, "Kasvatus" 1932, lk.224.

² Joh.Käis, Eesti algkool ja ta uuenduslikud püüded viimaseil aastail, "Kasvatus" 1936, lk.197.

³ Dr.Otto Tacke, Kuis põimub kooliuuenduslik vool üleilmlikku poliitilisse liikumisse, Kooliuuenduse päevaküsimusi, toimetanud E.Martinson, Tallinn 1930, lk.78.

aastatel kujunes J.Käis peamiseks tööjuhendite menetluse propageerijaks Eestis. Teose "Isetegevus ja individuaalne tööviis"¹ pühendas ta peamiselt selle võtte põhjendamisele. Seal tõi ta ka näiteid tolleaegsetes eesti koolides rakendatud tööjuhenditest. Joh.Käisi järgi tuli õpilaste isetegevuses eritleda 3 astet.² Aktiivsuse astmel töötab kogu klass ühesuguste ülesannetega. Individuaalse töö astmel jäetakse õpilastele vabadus tööjuhendit oma võimete ja kalduvuste kohaselt valida. Spontaansuse või vaba tegevuse astmel määravad õpilased ise töö sisu ja otsustavad, kuidas tööd organiseerida. Kui mõned äärmised kooliuuenduslased pidasid võimalikuks klassi õppetööd tõsta spontaansete isetegevuse astmele, siis J.Käis pidas vaba tegevust võimalikuks peamiselt klassivälises tegevuses.

Oma arengu esimesel etapil - kuni kolmekümne date aastateni - piirdus eesti kooliuuendusliikumine õpilaste iseseisva tööga aktiivsuseastmel, kolmekümne datel aastatel püüti seda tõsta individuaalse töö astmele.³

Seadnud tulipunkti tööjuhatuste menetluse, jätkas J.Käis kooliuuendusliku liikumise juhtimist peamiselt

¹ Joh.Käis, Isetegevus ja individuaalne tööviis, "Teel töökoolile" VII, Võru 1935.

² Sealsamas, lk.21-22.

³ A.Elango, J.Käis ja kirjalike tööjuhendite meetod õppetöös, Ettekanne J.Käisi pedagoogilisele tegevusele pühendatud nõupidamisel Tartus, 22.dets.1965.a., lk.8.

trükisõna kaudu. Asutati pedagoogiline ühing "Võru Seminar", mis andis perioodiliselt välja oma bulletääni "Teated", kirjastas raamatuid ja korraldas kooliuuendustlaste perele iga-aastaseid kokkutulekuid, kus käsitleti pedagoogilisi ja metoodilisi probleeme kooliuuenduslikus vaimus. Aktiivsemate õpetajate ühendamiseks kutsuti 1931.a. sügisel Eesti Õpetajate Liidu Pedagoogilise toimkonna juures ellu J.Käisi juhtimisel teotsev kooliuuendustlaste rühm,¹ kuhu 1939.aastaks kuulus 452 õpetajat.² See organisatsioon korraldas tööjuhendite vastastikust vahetamist oma liikmete vahel. Paremad juhendid publitseeriti rühma bulletäänis "Kooliuuenduslane" (1933-1940). Peale J.Käisi paistisid tööjuhendite koostajatena ja kasutajatena silma geograafia alal B.Rea, eesti keele ja kirjanduse alal R.Reiman ja K.Praakli, matemaatika alal A.Lehis, ajaleo alal T.Algma (Adamson), V.Ordlik, A.Udras jt.

Samas avaldasid kooliuuenduslased muudegi töövõtete kirjeldusi, selgitasid ankeetide kaudu kooliuuendustlaste huviküsimusi, vahetasid informatsiooni.

Eriline rubriik - "Kooliuuenduslane" seati sisse ka ajakirjas "Kasvatus". Rubriiki toimetas J.Käis.

Kolmekümnendatel aastatel ilmus suurel arvul uut metoodilist kirjandust ja uusi töövahendeid iseseis-

¹ Joh.Käis, Üleskutse kooliuuenduslastele, "Kasvatus" 1932, lk.228.

² Joh.Käis, Kooliuuendustööst Eestis, "Eesti Kool" 1939, lk.362.

vaks tööks õpilastele. Mitmes trükkis ilmusid tööjuhendite kogud algkooli 4.-6.klassile, saateaine kogud ja originaalsed töövihikud.

Ametlikud ringkonnad suhtusid kooliuuenduslikku liikumisse kas neutraalselt või koguni eitavalt.¹ Esialgne toetus edasiharimiskursuste ja kooliuuendusnädalate jaoks kustutati majanduskriisi süvenedes täielikult.²

Iseloomulik on kooliuuendusrühma koondunute paiknemine Eesti territooriumil - mida lähemale pealinna, seda hõredamalt. Nii leviski kooliuuenduslik liikumine peamiselt Lõuna-Eestis (kooliuuenduslasi umbes 30 % õpetajate arvust) ja Saaremaal (19 %). Kõige suurem oli kooliuuendusrühma liikmete suhtarv Petserimaal (38 %). Järgnesid Valgamaa (33 %) ja Tartumaa (28 %). Väiksemad näitajad esinesid Pärnumaal ja Tallinnas (5 %).

Andes hinnangut kooliuuenduslikule suunale eesti metoodilises mõttes võime konstateerida, et hoolimata oma eklektilistest ja segastest filosoofilistest alustest etendas see kodanliku eesti pedagoogikas teatavat progressiivset osa, eelkõige just opositsioonilise jõuna võitluses hariduselus esineva reaktsioonilisklerikaalse suuna vastu.³

¹ H. Palamets, Ülevaade, lk.137.

² Joh. Käis, Kooliuuendustööst Eestis, "Eesti Kool" 1939, lk.363.

³ Ö. Elango, Koolireformist kodanlikus Eestis, "Nõukogude Kool" 1959, lk.729; vrd. ka H. Palamets, Ülevaade, lk.131.

Mõndagi kasulikku sisaldavad kolmekümnendate aastate Eesti kodanliku kooliuuendusliikumise kogemused, eriti selle liikumise kõige kesksema kuju - Joh.Käisi tööd tööjuhendite menetluse praktilise rakendamise alal, hoolimata kodanliku kooliuuendusliikumise teoreetilistest, kasvatusfilosoofilistest lähtekohtadest, mis olid ja on marksistliku teooria seisukohalt vastuvõtmatud.¹

Kuigi kodanliku eesti koolides rakendatava individuaalse tööviisi ja tööjuhendite menetluse põhiideed pärinesid Inglismaalt või üldse maadelt, kus rakendati dalton-plaani, arvasid kooliuuenduslased, et nad on leidnud iseseisva, eesti oludele kohandatud omapärase uuendustee, mida kasutati peamiselt algõpetuse vanemal astmel.² Selle seisukohaga võib põhimõtteliselt nõustuda, sest kodanliku perioodi lõpuks väljakujunenud suhteliselt originaalne ja ratsionaalne J.Käisi didaktiline süsteem (mis moodustas kooliuuendusliku liikumise teoreetilise aluse) oli tõepoolest vaba oma pragmatistlike õpetajate liialdustest ja ühekülgsustest.³

¹ A. Elango, J.Käis ja kirjalike tööjuhendite meetod õppetöös, Ettekanne J.Käisi pedagoogilisele tegevusele pühendatud nõupidamisel Tartus, 22.dets.1965.a., lk.7.

² Joh.Käis, Eesti algkool ja ta uuenduslikud püüded viimaseil aastail, "Kasvatus" 1936, lk.197.

³ H.Liimets, Johannes Käisi pedagoogilise pärandi uurimisest ja hindamisest, Ettekanne J.Käisi pedagoogilisele tegevusele pühendatud nõupidamisel Tartus, 22.dets. 1965.a., lk.10.

Ülalesitatust nähtub, et kooliuuendusliku suuna metoodiline põhiidee oli kokkuvõttes õpetuse aktiveerimine ja õpilase isetegevuse osa suurendamine põhimõttel: õpetaja õpetagu vähem ja õpilane õppigu rohkem. J.Käisi juhitud uuendusliikumine võttis kooli õppe- ja kasvatustöös omaks küllalt ratsionaalse individuaalse tööviisi, kus õpilase aktiivsus on mõistlikult juhitud.

Järgnevalt püüame jälgida, kuidas kajastusid õpilaste aktiveerimise ja õppetöö näitlikustamise küsimused kodanliku eesti ajalooalases metoodilises mõttes.

II p e a t ü k k

AJALOO ÕPETAMISE AKTIVISEERIMISE KÜSIMUSED KODANLIKU EESTI METOODILISES MÖTTES

1. Tööjuhendite menetlus ajalooõpetuses.

Kooliuuenduslaste energiline tegevus aktiivsete õppemeetodite populariseerimisel ja juurutamisel ei jätnud ka ajaloo õpetamisse oma mõju avaldamata.

Iseloomustades ajaloo õpetamist 20-ndate aastate algkoolis kirjutab Toomas Algma: "Kodanliku Eesti koolid olid enamikus ajaloo õppevahenditega puudulikult varustatud. Peale ajaloo kaardi polnud näitlikest vahenditest õieti midagi nimetada. Peamisteks teguriteks õppeprotsessis olid õpetaja suuline ettekanne, jutustus ja õpik. Harva oli õpetajal käepärast muid kaudseid vahendeid aine elustamiseks ja süvendamiseks nagu allikmaterjal, pildid, filmid, diaposiitivid, ilukirjanduslikud palad jne. Kui õpetaja oli kuiv jutustaja ja kui õpik oli kirjutatud raskepäraselt, üldiste abstraktsete lausetega, siis muutus ajaloo õppimine õpilastele ebahuvitavaks ning vähepakkuvaks. Õpiti

õpiku tekst selgeks ja selles sõnastuses vastati ka õpetajale. Ja mis kõige olulisem - õpilased, eriti algkooli osas, opereerides õpiku üldiste fraasidega, ei mõistnud mis oli nende lausete taga, ei mõistnud ajaloofakti või episoodi olemust... Selline õppeviis, kus õppetunnis aktiivset osa etendas peamiselt õpetaja ja kus õpilaste osaks jäi passiivne kuulamine, oli domineeriv ka teistes õppeainetes. Sellest siis tuli, et kool oma passiivsete töövormidega ei soodustanud aktiivsete teoainete kasvatamist."¹

Ajaloo kui õppeaine sisu oli kodanliku ideoloogia propaganda teenistuses. Ajaloo kooliprogrammide selgrooks püüti seada võimalikult eesti ajalugu. Sotsiaal-majanduslikust elust esitati andmeid äärmiselt piiratult. Klassivõitluse tähtsust ühiskondlikus progressis ignoreeriti.

Kooliuuenduslik liikumine pööras ajaloo kui õppeaine sisu küsimustele suhteliselt vähe tähelepanu ning keskendus ajaloo õpetamise organiseerimisele ja meetodite uuendamisele individuaalse tööviisi väljarendamise kaudu ajaloo õpetamises.

Pedagoogilises ajakirjanduses² ja eriraamatutes³

¹ T. Alama, Minu mälestusi ajaloo õpetamisest kodanliku Eesti koolides seoses kooli-uuendusliku liikumisega, Tallinn 1966 (käsikiri), lk.1-2.

² Vt. näiteks Joh. Käis, Kooliuuendusest Dalton-kava alusel, "Kasvatus" 1928, lk.225-235.

³ Joh. Käis, Isetegevus ja individuaalne tööviis, Võru 1935; Joh. Käis, Uusi teid algõpetuses I-IV, Tallinn 1931-34 jt.

avaldatud artiklite kaudu propageeris J.Käis innukalt individuaalset tööviisi mitmesugustes algkooli õppeainetes, pöörates suurt tähelepanu tööjuhendite koostamise sisulisele ja metoodilisele küljele. Nagu märgitud, osutus just ajalugu selliseks õppeaineks, mille õpetamiseks vajalike tööjuhendite ning kontrolltestide koostamise ja kirjastamisega tegelesid kõige enam mitmed praktilised õpetajad, nagu A.Ots¹ ja V.Ortlich,² T.Adamson (= T.Algma),³ A.Udras,⁴ A.Ivask,⁵ J.Parijõgi⁶ aga ka Tartu Ümbruskonna Õpetajate Ühing⁷ ja Eesti Koolinõunikkude Ühing⁸.

-
- ¹ A.Ots, Ajalugu (5-6.õppeaasta), "Kooliuenduslane" nr.6, 1934, Testide erinumber, lk.39-40.
 - ² Sealsamas, lk.40; V.Ortlich, Koduloo tööjuhatusetest, "Kooliuenduslane" nr.7, 1936, lk.142-146; V.Ordlik (= Ortlich), Tööjuhatusi ajaloo, IV õppeaasta (kontuurkaartidega).
 - ³ Toomas Adamson, Tööjuhatusi ajaloo algkooli IV õppeaastale individuaalseks töötamiseks 1930, V õppeaasta 1931.
 - ⁴ Ants Udras, Tööjuhatusi ajaloo (6.õppeaasta), "Kooliuenduslane" 1935, lk.26 ja 71-72; A.Udras, Tööjuhatusi ajaloo V õppeaasta, 1935; Ants Udras, Teoorjuse aeg, brošuur ja tööjuhatusi, 6.õppeaasta Satsarina algkool, 1936.
 - ⁵ A.Ivask, Töid ajaloo, 4.-6.õppeaasta.
 - ⁶ Joh.Käis - J.Parijõgi, Kodulugu /3.- ja 4.õppeaasta/.
 - ⁷ Teateid Tartu Ümbrusk. Õp. Üh. tegevusest, "Õpetajate Leht" nr.12, 10.03.1931.
 - ⁸ Vt. K/Ü. "Kooli-kooperatiivi kuulutus", "Õpetajate Leht" nr.6, 07.02.1936.

Pioneeriks sel alal sai Toomas Adamson Tartu Ümb-
ruskonna Õpetajate Ühingu toetusel. Nagu "Õpetajate
Lehes" avaldatud sõnumist¹ selgub, moodustati selles
ühingus 4.okt. 1930 nn. "tööjuhiste väljatöötamise ko-
misjon", mille liikmed jaotasid omavahel töö üksikute
ainete viisi, kusjuures tööjuhendite koostamine aja-
loos tehti ülesandeks Toomas Adamsonile.

Komisjoni töötulemuste paljundamist arutati
23.veebr. 1931 ühingu üldkoosolekul, kus leiti, et
koolinõunikkude ja ülikooli õppejõudude näpunäidete
kohaselt koostatud tööjuhendid, eelkõige 1930.a. ilmu-
nud "Tööjuhatusi ajaloo IV klassile" võivad õpetaja-
tele olla suureks abiks, eriti mitmeklassilistes komp-
lektides. Ühingu juhatuse sammud tööjuhendi kirjasta-
miseks tunnustati kõigiti otstarbekohasteks.

Toomas Adamsoni (=Algma) "Tööjuhatusi ajaloo..."
oli koostatud mitmekomplektilistes klassides õpetava-
te pedagoogide töö kergendamiseks ja individuaalse töö-
viisi juurutamiseks eesti koolis, esialgu katsena IV
klassi jaoks terve õppekava ulatuses.²

Kogumik sisaldas 26 tööjuhust iseseisvaks tööks
paaristundides. Iseseisva töö vormidena nähti ette and-
mete hankimist vanematelt inimestelt mineviku kohta,
piltide joonistamist tööjuhatuses antud sõnaliste se-

¹ Teateid Tartu Ümbrusk. Õp. Ühingu tegevusest, "Õpe-
tajate Leht" nr.12, 20.03.1931.

² T. Algma, Minu mälestusi..., lk.8.

letuste alusel, piltide joonistamist ajaloo õpikust, allikmaterjalide lugemist, skeemide lahti mõtestamist, tabelite täitmist, visandkaartide valmistamist jne. Kollektiivsete ülesannetena nähti ette seinakaartide joonistamist, õppekäikude läbiviimist koos andmete kogumisega, mitmesuguste mudelite ja albumite valmistamist.

Aastail 1931-1936 kirjastati mitmeid eelmainitud autorite ajaloo tööjuhendeid ja vihikuid algkoolile ning võeti paljudes koolides ka tarvitusele. J.Käisi andmete kohaselt kasutasid trükitud tööjuhendeid 32,5 % algkooli ajalooõpetajatest, trükitud töövihikuid aga 26 %.¹

Tööjuhendite kasutamine koolipraktikas tõi peatselt esile nii individuaalse tööviisi voorused kui ka pahed.

Analüüsivate kirjutustega esinesid sel puhul J.Parijõgi² ja J.Käis.³ Kirjutistest nähtub, et tööjuhendite tarvituselevõtmine ei andnud loodetud kiiret efekti. J.Käisi arvates võisid seda põhjustada halvad tööjuhendid, mille tõttu muutus töö üksluiseks, koor-

¹ Joh.Käis, Kooliuuendustööst Eestis, "Eesti Kool" 1936, lk.365-366.

² J.Parinbak, Toomas Adamsoni "Tööjuhatusi ajaloos algkooli IV õppeaastale individuaalseks töötamiseks ja "Juhteid õpetajaile sama raamatu juurde"; "Kasvatus" 1931, lk.282-285.

³ Joh.Käis, Individuaalne tööviis ajalooõpetuses, "Kasvatus" 1932, lk.223-228.

mavaks, isegi igavaks, ega rahuldanud õpetajat ja õpilast, "tekitades eksliku mulje nagu oleks süü uues tööviisis".¹

Ka J.Parijõgi leidis, et kui juba ajaloo õpetamise kollektiivsed meetodid õpetaja otsesel juhtimisel põhjustavad mitmesugused raskused, siis veel enam raskusi tekib individuaalsel töötamisel. Õpilaste arenemata abstraktsioonivõime ja ajameel nõuavad ajaloo õpetamisel erilist konkreetset ja näitlikkust.

Ajaloo aine aga on kättesaadav ainult kaudse vaatlemise teel. Seepärast arvas J.Parijõgi, et ajaloolised isikud, sündmused ja olukorrad tulevad laste teadvuses kunstlikult ellu äratada nn. fantaasiajutustuste abil, kus tegelasteks on konkreetsed isikud, kes kindlal ajal ja kohal "teevad ajalugu".² Samuti peaks õppetöö olema maksimaalselt näitlikustatud koha-pealsete ajaloo mälestusmärkide, ajalooliste piltide, vanemate inimeste jutustiste, mudelite ja kirjanduse näol.

Et selline materjal eesti algkoolis käsitletaval perioodil peaaegu täiesti puudus, pidas J.Parijõgi individuaalset tööviisi ajalooos enneaegseks, sest näiline mehhaaniline isetegevus konspektiivse õpperaama-

¹ Joh.Kais, Individuaalne tööviis ajalooõpetuses, "Kasvatus" 1932, lk.223.

² J.Parijõgi, Toomas Adamsoni "Tööjuhatusi ajalooos algkooli IV õppeaastale individuaalseks töötamiseks...", "Kasvatus" 1931, lk.283.

tu järgi, kus puudub konkreetne vaatlusmaterjal, sur-
mab sügavama elamuslikkuse ja loova isetegevuse.

Kuna T.Adamsoni "Tööjuhatus" aluseks oli võe-
tud küllaltki kuiv ja konspektiivne J.Adamsoni õpik
"Jutustusi kodumaa ajaloo", siis individuaalse töö-
viisi tulemused ei saanudki olla rahuldavad.

Kokkuvõtteks leidis J.Parijõgi, et J.Adamsoni
õpikule rajatud T.Adamsoni tööjuhatused ei ole kõlbu-
likud individuaalseks töötamiseks (dalton-plaani jär-
gi) üksikklassides ning võiksid arvesse tulla vaid
abiraamatuna koolidele, kus töötatakse liitklassides
ning kus õpilased nagunii on sunnitud ajalugu õppima
iseseisvalt õpiku järgi.¹

J.Parijõe sellise hinnanguga võib nõustuda, kuna
tööjuhendites õpilastele antud ülesannete raskus vii-
tab tõepoolest 4.klassi õpilaste vaimsete võimete ja
manuaalsete oskuste ülehindamisele.

Ilmselt polnud 4.klassi õpilastele kohased ei
Eesti ajaloo 13 daatumiga kronoloogilise tabeli joo-
nistamise ülesanne ega ka õpilastele soovitatud E.Lai-
di, H.Moora, H.Kruusi jt. teadlaste uurimuste kasuta-
mine. Kohati tuli õpilastel vastata ühe tunni jooksul
kuni 30 küsimust, kus sageli ebaoluline varjutas olu-
lise ja aine sisuline mõistmine toodi ohvriks manuaal-
sele tegevusele.²

¹ J.Parijõgi, Toomas Adamsoni "Tööjuhatusi ajaloo
algkooli IV õppeaastale individuaalseks töötami-
seks...", "Kasvatus" 1931, lk.285

² H.Palamets, Ülevaade, lk.140.

Samale järeldusele jõudis muide ka autor ise:

"Praktikas osutusid need ülesanded ja küsimused siiski raskepärasteks. Hiljem, kasutanud saadud kogemusi ja võtnud arvesse õpetajate arvamusid koostasin algkooli kõikidele klassidele tööjuhatused ja avaldasin need töövihikute näol. Sellised töövihikud töid küll töösse mõninga šablooni, kuid kergendasid õpetaja tööd."¹

J. Käis, kõrvutades 5. õppeaastal käsitletava teema "Suured maadeavastused" läbitöötamiseks koostatud mitmesuguseid tööjuhendeid (T. Adamsoni (Algma) koostatud "Tööjuhatusi ajaloo individuaalseks töötamiseks, V õppeaasta" 1931, J. A. Lynchi "The Individual History", Contract 1-4" koostatud Londoni kooli jaoks ja veel mõningaid kooliuuendustlaste trükkimata tööjuhendeid) ning analüüsid neid edaspidise täiustamise seisukohalt, leidis, et vaadeldavate tööjuhendite ühisteks puudusteks oli küsimuste ja ülesannete liigküllus, ülemäärane tungimine detailidesse ja ebamääraselt sõnastatud ülesanded. Sellest omakorda tulenesid sellised pahed nagu õpilaste tõeliselt iseseisva töö võimaluste vähesus, ruttamisest tingitud pinnalisus ja tõelise tööviljakuse vähenemine.²

¹ T. Algma, Minu mälestusi..., lk. 8.

² Joh. Käis, Individuaalne tööviis ajalooõpetuses, "Kasvatus" 1932, lk. 224-225.

J. Käisi soov, et esitatud analüüs "aitaks õpetajail tööjuhatusete koostamisel ja valikul seista õigel teel",¹ kandis õpetajaskonnas mõningat vilja. See nähtub näiteks A. Ivaski artiklist.² Autor väitis, et kuigi individuaalne tööviis, mida ta kasutab, on põhiliselt "enese leiutatud, rakendatud, parandatud", on tal siiski võimalik olnud tugeuda ka "vastavale napile kirjandusele".

Eriti kõrgelt hindas A. Ivask individuaalse tööviisi juures mitmekesist saateainet ja näitlikkuse momenti (imiteeritud rahvakoosolekud, riided, kirjaviiis, kõnekäänud, pildid, tabelid)³ ning kutsus õpetajaid üles leiutama "kuidas keegi suudab elustada surnud aega mõne lihtsa, kuid tarmuka võttega..." Mitmekesisemad töövõtted kajastuvadki hilisemates A. Udrase ja V. Ordliku koostatud tööjuhendites, ning nende kasutamise tulemusi eksponeeriti ka aegajalt korraldatavatel koolinäitustel.

1936. a. Soome-Ugri kultuurikongressi puhul korraldatud pedagoogilisel näitusel oli ajalooalaseid eksponaate küll võrdlemisi vähe, kuid olemasolevad

¹ Joh. Käis, Individuaalne tööviis ajalooõpetuses, "Kasvatus" 1932, lk. 228.

² A. Ivask, Individuaalse tööviisi paremusi, "Kasvatus" 1934, lk. 241-249.

³ Sealsamas, lk. 247.

jätsid siiski mulje tööjuhendite kasutamise mõjust. Õpilaste töödes oli tarvitatud ajajoont, skeemi, ajalooliste sündmuste kujutamist kontuurkaartidel, lühikesi kokkuvõtteid, võrdlusi jne.

Näitusel esitatud töödes ilmnes peamiselt õpetajate endi koostatud tööjuhatusete ja hilisemate trükis ilmunud (A.Udras, V.Ordlik) tööjuhatusete kasutamine, kuna T.Adamsoni vanemad trükitud tööjuhatused näitusel ei kajastunud.¹

Nagu märkis B.Rea oma ettekandes Tartu kooliuuenduspäevadel 22.aug. 1936.a., oli tööjuhendite menetluse, kui individuaalse tööviisi olulisema osa peamiseks eesmärgiks anda õpilastele küllaldaselt isetegevat, iseseisvat, jõukohast ja õpilase individuaalsusele kohaldatud õppetööd, et selle abil arendada maksimumini iga indiviidi väärtuslikke individuaalseid võimeid.²

Selline õpilase individuaalsete võimete arendamine aga pidi omakorda väärtustama ja viljastama klassi, kooli ja terve rahva sotsiaalsel elu.³

Nagu tööjuhendite kasutamise senine praktika oli näidanud, võis püstitatud eesmäärke saavutada ainult

¹ Joh.Käis, Kooliuuendustöö pedagoogilisel näitusel, "Kasvatus" 1936, lk.227.

² B.Rea, Tööjuhatusete kasutamine, "Kooliuuenduslane" 1936, lk.96-110.

³ Sealsamas, lk.96.

teatavate tingimuste olemasolu korral. Sellisteks tingimusteks olid õpilaste ja õpetaja usalduslik vahetõrge, trükitud tööjuhendite kohaldamine konkreetse kooli oludele, õpilaste kasutuses olevatele õpikutele ja õppevahenditele.

Ettekandja arvates olid trükitud tööjuhatused ikkagi koostatud mingile "üldisele keskmisele" ega võimaldanud ilma vajaliku kohaldamiseta individuaalsuse-prinssiibi teostamist. Pealegi kaldusid ajaloo tööjuhatused tihti liialdustesse ja nõudsid õpilastelt säärase konkreetsete pisidetailide tundmist, millele ei leidunud vastust õpikuis.

Individuealsete töövõimaluste avardamiseks ja süvendamiseks soovitas ettekandja ajaloo õpetamisel töölt ühel frondil üle minna tööjuhatusete vabale valikule, ent pidades silmas õpilaste arengutaset, ühistundide ja kontrolli vajadust, piirata ühtlasi tööjuhatusete valikut ajalisel.

Hinnates tööjuhatusete osa ajaloo õpetamise individualiseerimisel märkis kaasaegne pedagoogiline ajakirjandus, et tööjuhatusete kaudu vabastatakse õpetaja ja õpilane raamatutähe küljest ja tasandatakse teed õppe- või raamatukooli juurest töökooli juurde.¹

Kuid kooliuuenduslike tööviiside rakendamine tõi enesega kaasa kaks eriti häirivat puudujääki ajaloo

¹ A. Kurvits, Tööjuhatus, töövihik ja õpik, "Eesti Kool" 1937, lk. 139.

õpetamises: liigne kalduvus kirjutamisele ja joonistamisele¹ ning õpetaja elava sõna osatähtsuse järsk vähenemine.

"... ebarahuldava mulje /jätab/ rohke kopeerimine õpikust... alates kivikirvestest ja lõpetades Vene keisrite ja Kreutzwaldi portreedega. Viimastest saadakse muidugi karikatuurid, aga üldiselt jääb mulje, et vaevarikas töö annab vähe tulemusi. Teiselt poolt antakse ülejuu käivaid töid: joonistada maalinna valutamise või ms. ..."² kurtis Villem Alttoa, lohutades lugejat siiski sellega, et 1935.a. üleriigilise Rootsi koolide näituse muljete alusel sealsetes koolides veelgi rohkem joonistatakse.

V. Alttoa pidas joonistamist ajaloo aine omandamiseks ja mällu jäädvustamiseks vajalikuks ning otstarbekaks võtteks, kui raamatupilte maha ei joonistata, vaid aine kindlamat omandamist kaardiskeemide, aja-graafikute jm. näol taotletakse; kui tehakse muistsete esemete skemaatilisi jooniseid õpetaja tahvlijoonise, mitte raamatupiltide järgi, et oleks ülevaatlikum ja vähem aega rööviv.³

Teine individuaalset tööviisi kasutavate koolide põhipuudus - õpetaja osatähtsuse märgatav vähenemi-

¹ Marta Sakk, Tõbesid kooliuenduslike tööviiside rakendamise alal, "Kooliuenduslane" 1934, lk.77-80.

² Willem Alttoa, Joonistamistövest, "Kasvatus" 1937, lk.179.

³ Sealsamas, lk.181.

ne - paistis silma ka kodanliku kooli juhtidele. "Meie noores koolis... kipub elav sõna jääma ikka enam ja enam tahaplaanile, ühes sellega ka õpetaja ise," kirjutas Järvamaa koolide inspektor M.Ulk 1938.a.

"Õppetöö kaldub mehhaniseerimisele. Esiplaanile kerkib õpperaamat. Õpilane istub raamatute kallal nii kodus kui ka koolis, elavat sõna kuuleb ta vähe ka neis aineis, kus see on hädavajaline, näit. ... ajalooos...".¹ M.Ulk pidas õpetaja elava sõna vähenemise põhjuseks mitmeklassilistest komplektidest tingitud piiratud aja kõrval - head õpperaamatut!²

"Teiseks põhjuseks on, nii paradoksaalne kui see ka paistab, meie hea õpperaamat. Tema sisaldab aine, kordavad küsimused, iseseisvad ülesanded, sisu kokkuvõtte, tööjuhatused. Õpilast võib tööle rakendada paari sõnaga; ja nii nad istuvadki mõnikord tundide viisi ja töötavad raamatu najal, kui õpetaja on seotud teiste klassidega, kuulumata ühtki elustavat sõna õpetajalt. Õpetaja omalt poolt näeb õpperaamatus kehastatud õppekava, mis ei vaja täiendamist, sellepärast on raamat tema lahutamatuks kaaslaseks."³

¹ M.Ulk, Vaatlusi koolitöö alalt, "Õpetajate Leht" nr.49, 9.12.1938, rubriigist "Sõna on koolide inspektoritel".

² Sealsamas, lk.2.

³ Sealsamas, lk.2.

Heites ülevaatliku pilgu ajaloo õpetamise aktiveerimisele tööjuhendite abil, paistavad silma mitmed ennast õigustanud võtted, mis oma puudustest hoolimata rikastasid tolleaegset ajaloolis-metoodilist mõtet.

Oma sisult vastasid tööjuhendid kodanliku kooli eesmärkidele (kuigi tagasihoidlikumalt, kui ametlik suund seda näha soovis),¹ kuid metoodiliselt leidis siin tabelite, skeemide ja kontuurkaartide näol mõndagi huvitavat. Tööjuhendite ja -vihikute autoritest esutus tüsedaimaks T.Algma. Kui töökooli äärmuslik voel eitas õpetaja jutustust uute teadmiste edasiandmise vormina, siis T.Algma asus seisukohal, et "mitte kõik ajaloo osad ei tulnud läbi töötada õpilaste individuaalse töö kaudu. Samuti ei tulnud kogu tund töötada sellisel meetodil. Need osad õppeainest, kus oli tarvis saavutada suuremat emotsionaalset efekti, tuli jätta suulisele, kollektiivsele käsitlusele. Siin andsid õpetaja elava sõna ja seletused paremaid tulemusi kui õpilaste töötamine individuaalselt. Õppetund aga oli otstarbekohane läbi viia üldjoontes selliselt: algul õpilaste küsitlemine eelmise tunni kohta (kas suuliselt või testi kaudu, sõltuvalt teemast); seejärel uue teema läbitöötamine kas õpilaste individuaalse töö kaudu (tööjuhataste järgi) või kollektiivse, suulise töö kaudu (või kasutades mõlemaid);

¹ H.Palamets, Ülevaade, lk.148.

siis töötulemuste kontroll ja arutelu ühes süvenduse ning kinnistusega. See oli muidugi üldine skeem. Vajaduse korral tuli mõnda õppetunni osa pikendada, teist vähendada, või hoopis välja jätta. Õpilaste teadmiste kontroll ja hindamine toimus õppeaine suuremate osade järele kas statistiliste meetoditega (näit. testiga) või suulise küsitlemise kaudu.

Ainetesti eelised: korraga kõigi õpilaste haaramine küsitlusse, seega suur aja kokkuhoid;

suulise küsitluse eelised: õpilaste kõnevõime arendamine ja kordamine teiste õpilaste suhtes."¹

T. Algma seisukohti õpilaste individuaalse töö korraldamise ja ajaloo õpetamise osas üldse, mis ta on avaldanud kogumikus "Uusi teid algõpetuses" IV,² tuleb lugeda kodanliku perioodi ajaloolis-metoodilise mõtte silmapaistvamateks saavutusteks, tema koostatud ajaloo tööjuhendid ja -vihikud aga kujunesid ajaloo õpetamisel liitklassides asendamatuks õppevahenditeks.

¹ T. Algma, Minu mälestusi..., lk.5-6.

² T. Algma, Ajalugu. - "Uusi teid algõpetuses". Metoodiline käsiraamat. Toimetanud Joh. Käis. IV jagu. 3.osa, Tallinn 1936.

2. Ajaloo kooliõpik ja kooliuuenduslik

liikumine.

Eesti algkoolides kodanliku vabariigi algaastail kasutusel olnud Johann Leopold Jürgensi "Ajalugu rahvakoolidele"¹ ja Johann Sitska "Ajaloo algõpetus"² olid halvad ja ebaõnnestunud ajalooõpikud. Puudused aine valikus (tähelepanu pöörati peamiselt poliitilisele ajaloole), rohkearvulised vead ja anakronismid, subjektivism isikute ja nähtuste hindamisel, konspektiivsus, halb keel, mittevastavus kinnitatud õppekavadele ja nädalatundide arvule, andsid põhjust kodanlikul perioodil ilmunud ajalooõpikute karmile ja asjatundlikule kriitikule Vassil Oravale³ väita:

"...Väärtuslikumate raamatute puudusel tarvitatakse meie algkoolides nii Jürgensi kui Sitska õpperaamatuid, kuid minu arvates oleks parem hoopis ilma raamatuteta läbi ajada, kui nende järele õpetades lasta huvi ajaloo vastu hävitada..."⁴

¹ Johann Leopold Jürgens, Ajalugu rahvakoolidele (I osa Vana- ja keskaeg, 1918, II osa - Uus aeg, 1920).

² Johann Sitska, Ajaloo algõpetus. Tallinn 1908.

³ Vassil Orav (1883-1949) - ajalooõpetaja Tallinnas ja ajalookirjanduse kriitik, ajalookandidaat, Haridusministeeriumi koolikirjanduse komisjoni liige.

⁴ V. Orav, Koolikirjandus ajaloo alalt, "Kasvatus" 1922, lk. 98.

Ka sellised eesti ajalugu käsitlevad ja algkooli õpperaamatuteks mõeldud raamatud nagu M.Kampmanni "Eesti ajalugu", V.Reimani "Eesti ajalugu", M.J.Eiseni "Eestimaa ajalugu" ja "Kodumaa ajalugu", H.Prantsu "Eesti rahva ajalugu", O.Grossschmidti "Eesti rahva ajalugu" jt. sisaldasid rohkesti vasturääkivusi (M.Kampmann), ebateaduslikke hinnanguid (M.J.Eisen), sihilikkust (O.Grossschmidt) ega olnud õpikutena algkoolis kasutamiseks kõlbulikud. Pealegi olid nad illustreerimata, ilma metoodilise aparatuurita.

Paremini rahuldab algkooli nõudeid 1925.a. septembris ilmunud, ajalooõpetaja ning ülikooli ajalooõpetamise metoodika lektori J.Adamsoni kirjutatud "Eesti ajalugu rahvakoolidele".

Õpiku voorusteks pidasid kaasaegsed lihtsat arusaadavat keelt, tähelepanu pööramist kultuuriajaloole ja etnograafiliste elementide sissetoomist, eriti aga rikkalikke illustratsioone. Rangelt oli kinni peetud traditsioonilisest teaduslik-süsteemilisest käsitlusviisist.

1930.aastatel, seega kooliuendusliku liikumise perioodil, ilmub rida ajalooõpikuid, mille juures selgemini ilmnevad tolle aja moodsast kasvatus-psühholoogiast mõjustatud õpiku koostamise erijooned ja printsiibid, millele juhtis tähelepanu ka kooliuenduslik liikumine.

Esimeseks selliseks ajalooõpikuks oli E.Assoni ja E.Mölleri "Eesti ajalugu ühes üldajalooga algkooli V klassile" (1930).

Selle õpiku uueks jooneks oli autorite püüe pak-
kuda õpilastele ainet i s e s e i s v a k s tööta-
miseks. Seepärast leiame kõnealusest õpikust juba
väljavõtteid kroonikatest, populaarteaduslikest töö-
dest, küsimusi jms.

Ka rikkalikud illustratsioonid pakkusid häid
võimalusi õpilaste iseseisvaks tööks: kirjeldusteks,
küsimustele vastamiseks jne.

Ometi polnud õpiku autorid veel täie järjekind-
lusega ja julgusega kinni pidanud õpilaste eakohasuse
printsipiist; vajaka tuli kirjelduse või jutustuse
konkreetsusest ja kujukusest, prevaleerima kippusid
abstraktne käsitluslaad, fraasidena pakutavad väljen-
dused.

Kõikide eesti algkoolis käibel olnud ajalooõpi-
kute autorid valisid ja interpreteerisid kirjeldata-
vaid fakte teatud ideelis-teoreetilistelt positsioo-
nidelt, mis väljendasid autori suhet käsitletavatesse
nähtustesse ja sündmustesse. Peale selle mõjustasid
nende sisu ja teaduslikku taset metodoloogilised puu-
dused: kõlasid religioosed, idealistlikud ja natsio-
nalistlikud motiivid; töölisliikumise ja revolutsioo-
ni-sündmusi kas moonutati või vaikiti nendest hoopis.

Eriti tugev kiriklik orientatsioon oli M.Kamp-
mannil, mille tõttu õpik kohati sarnaneb kirikulooga.
Kõiki küsimusi valgustati evangeeliumi luteri kiriku
positsioonidelt, balti-saksa mõisnikele ülimalt sõb-
ralikus vaimus ning suure põlgusega töötavatesse kih-
tidesse. Nii ülistab Kampmann Rootsi aja algust ainult

sellepärast, et koolis ja kirikus olla nüüd jälle maksma pandud "luteruse koguduse puhta evangeeliumi valgus"; pärast hertsog Magnust olla Saaremaa Taani valitsuse all elanud õnnelikke aastaid ja saarlased /s.t. saksa mõisnikud - J.K./ olla "lahke ja õiglase valitsuse all" võinud "rahus kosuda". Orduaja alguses olnud "ka talude palgalised teenijad isiklikult vabad. Ainult eestlaste orjade järeltulijad püsisid pärisorjade põlves ja nende järeltulijatest tekkis vist saunikute ja vabadikkude kiht."¹

Kuigi ajalooõpikute teised autorid oma hinnangutes ei laskunud Kampmanni tasemele, iseloomustasid nendegi õpikute sisu ajalookäsitluse kodanlikule metodoloogiale omased puudused.

Uut kvaliteeti eesti algkooli kodanliku perioodi ajaloolises koolikirjanduses kujutas enesest J. Parijõe "Möödunud ajad jutustavad".² Sisuliselt ei tõusnud ka see õpik teistest kõrgemale, kuna siin kordusid kodanliku ajalookäsitluse kõik peamised vead ja puudused. Metoodiliselt aga ületas see teisi algkooliõpikuid tunduvalt.³

¹ Eesti ajalugu. Piltide kujul algkoolidele kokku seadnud M. Kampmann, Neljas täiendatud trükk, Tallinn 1927, lk.77.

² J. Parijõgi, Möödunud ajad jutustavad. Ajalooraamat algkooli 4.klassile, Tartu 1931.

³ H. Palamets, Ülevaade, lk.138.

Raamat sisaldas 70 elavalt ja kaasakiskuvalt kirjutatud pala muinasajast, varase feodalismi perioodist, eesti rahva võitluse päevilt Saksa, Taani ja Rootsi feodaal-katoliikliku agressiooni vastu XIII sajandi algul, eesti rahva elust saksa feodaalide ikke all ja sellele järgnevatest perioodidest.

Et õpik täielikult vastas eesti kooliuuendusliku liikumise põhisuundadele, näitab J.Käisi igati positiivne arvamus uuest õpikust:

"Üllatavalt huvitav ja väärtuslik raamat ajaloo algõpetuseks u u e s vaimus... Vilunud pedagoogina käsitleb ta ainet ka täies kooskõlas kasvatuspsühholoogiaga: konkreetsed asjad; elavad, teotsevad kujud, lihtne mõttearendus... Noorsookirjanikuna autor on andnud stiililt laitmatud ja ajalooliste nähtustega ning sündmustega kooskõlastatud jutustised. Isegi tegelaste nimed on valitud õnnestunult ega jäta sugugi muljet, et meil on tegemist siiski fantaasiakujudega..."¹

Polemiseerides õpetajatega, kes kahtlesid sellise jutustustekogu õpikuna kasutamise võimalikkuses, leidis Joh.Käis, et "... see on õ p p e r a a m a t u u e l e k o o l i l e. Täst omandab õpilane huvi- ga ja isetegevalt need ajaloolised andmed, mida 4.kl. õpilane peab teadma... /Töötades liitklassides/ andku

¹ Joh.Käis, J.Parijõgi: Möödunud ajad jutustavad, "Õpetajate Leht" nr.38, 18.09.1931, lk.3.

õpetaja iga jutustise jaoks mõned küsimused, mille vastamine annaks kokkuvõtte ajaloolisest sündmuskust ja miljööst. Sellega oleks hästi läbiviidav õpilaste isetegevus ajaloo tundides ka liitklassides."¹

See vastuvõtt innustas autorit koostöös Toomas Adamsoniga kirjutama oma õpikule ka järgnevaid osi 5. ja 6. õppeaasta jaoks.

Nii ilmuski 1933.a. "Möödunud ajad jutustavad II"² ja 1934.a. "Möödunud ajad jutustavad III"³.

"Möödunud ajad jutustavad II" oli koostatud mõnevõrra teistsugustel alustel kui õpiku I osa. Kui viimases kogu materjal esitati novellistlikult, siis II osas asendati novellid elavate konkreetsete kirjeldustega või väljavõtetega kroonikast nendes osades, mis V klassis nõudsid süvendavat kordamist. Sellised osad aga, mida V klassis õpiti esmakordselt, anti elavate jutustistena. Iga peatüki lõppu olid lisatud ülesanded õpilaste iseseisvaks tööks; need olid mõeldud peamiselt maa-algkooli liitklasside vajaduste rahuldamiseks.

¹ Joh. Käis, J. Parijõgi: Möödunud ajad jutustavad, "Õpetajate Leht", nr. 38, 18.09.1931, lk. 3.

² J. Parijõgi ja T. Adamson, Möödunud ajad jutustavad II, Ajaloo tööraamat algkooli V klassile iseseisvaks tööks, Tartu 1933.

³ J. Parijõgi ja T. Adamson, Möödunud ajad jutustavad III, Ajaloo tööraamat algkooli VI klassile, Tartu 1934.

"Möödunud ajad jutustavad III" ilmumiseega viidi algkoolile määratud ajaloo-tööraamatute sari lõpule. Selles algkooli VI klassile määratud kursuses moodustasid peamise õppematerjali õpilaste jaoks kohandatud allikmaterjal, kirjeldused ja memuaarid. Novellistliku laadi kandsid ainult mõned olukordi ja isikuid kirjeldavad lõigud üldajaloost, kuid selle juures oli püütud jääda ajaloolise tõe raamidesse. Eesti ajaloo käsitlemisel oli õppematerjali elustamiseks kasutatud mitmesuguseid mälestuskogusid ja suusõnalist rahva-traditsiooni. Sarja metoodilise külje õnnestumine oli tingitud asjaolust, et J. Parijõe isikus ühinesid andekas noorsookirjanik, suurte kogemustega õpetaja ning tubli metoodik-kooliuuenduslane.

Parijõe nõrgemaks küljeks oli ajaloolise materjali ebaküllaldane tundmine, mille tõttu ta fantaasia-lend mõnikord ületas ajalooliste faktide poolt lubatud piiri.¹

Ohtliku võistlejana raamatuturule ilmunud uue ajalooõpiku edu sundis ka teisi autoreid oma õpikute uus-trükke õpilaste individuaalse töö printsiibist lähtudes ümber töötama. Nii näiteks oli J. Adamsoni algkooli 4.klassile määratud õpiku "Jutustusi kodumaa ajaloost" 4.trükk (1933.a.) ja sama autori algkooli 5.klassi õpiku "Eesti ajalugu ühenduses üldajalooga" 5.trükk (1933.a.) varustatud õppematerjali läbitöötamise soo-

¹ H. Palamets, Ülevaade, lk.138.

dustamiseks juhtivate ja kordamisküsimustega, seega eriti arvesse võttes töötamise eritingimusi maa-algkoolide liitklassides. Õpikud olid illustreeritud värviliste piltidega.

Huvitav on jälgida ülalkäsitletud ajalooõpikute levikut eesti algkoolis.

Kahjuks toob "Õpetajate Leht" andmeid ainult Tallinna ja Tartu algkoolide kohta, kuid teatava pildi annavad olukorrast needki.

Tartu algkoolide 4.klassides oli 1937.a. kasutusel ajaloo õpperaamatuid neljalt autorilt kogusummas 744 eksemplari, kusjuures kõige rohkem oli tarvilusel J.Adamsoni "Jutustused kodumaa ajaloost",¹ nimelt 425 eksemplari. Algkooli 5.klassides kasutati õpikuid 5 autorilt 599 eksemplari, 6.klassides 8 autorilt 857 eksemplari. Tallinna algkoolide 4.klassides olid tarvilusel peamiselt J.Adamsoni (900 eks.) ja J.Parijõe (400 eks.) õpikuid.²

Samas vahekorras võistlesid need raamatud ka V ja VI õppeaastal, kus neile tugeva konkurendina seltis veel E.Assoni ja A.Mölleri "Eesti ajalugu ühes üldajalooga", mida VI klassis kasutati võrdselt J.Adamsoni "Eesti ajalooga".

¹ Milliseid õpikuid tarvitatakse Tartu algkoolides, "Õpetajate Leht", nr.49, 10.12.1937.

² Chr.Brüller, Raamat Tallinna algkoolis, "Õpetajate Leht" nr.52, 30.12.1937.

Kõrvuti nimetatud õpikutega oli koolides 1937.a. veel kasutusel - hoolimata haridusministeeriumi sellekohasest keelust¹ - ka ammu müügilt kadunud ja vananenud ajalooramatuid nagu näiteks M.Kampmann "Eesti ajalugu", J.Sitska "Ajalo algõpetus" jt. Ilmselt põhjustas seda õpilaste vanemate vaesus, kes kallite uute õpperaamatute asemel püüdsid läbi ajada vanematelt õdedelt-vendadelt päritud või kooli hoolekogult saadud vanade õpikute või uusõpikute vanade trükkidega. Nii näiteks leiti ühe Tallinna algkooli VI klassi 40 õpilase 40 ajalooõpiku hulgast ainult 8 uut õpikut.²

Esitatud andmetest nähtub, et hoolimata oma ilmetest eelistest teiste ajalooõpikute ees, ei olnud J.Parijõe õpik koolides kaugeltki mitte kõige tarvitavamaks ajaloo õpperaamatuks. Sellist nähtust põhjustas kodanlikule ühiskonnale omane ärivaim, millest ei jäänud kõrvale ka koolielu.

Ärivaimust tulenevatele pahedele juhtis V.Orav tähelepanu juba 1926.a.: "Kohati on hakatud kooliramatute kirjastamisega otse spekuldeerima..."³

"Õpikute turul on tekkinud uputus. Otsekui oleks käes sügisene sajuperiood, mis paneb lugematud seened

¹ Aegunud õpperaamatud, "Õpetajate Leht" nr.33, 19.08.1936.

² Sealsamas.

³ V.Orav, Valdo Viro - Ürginimene, "Kasvatus" 1926, lk.54 (-55).

kasvama,"¹ kurtis "Õpetajate Leht" kümme aastat hiljem. Ja alles 1940.a., pärast Eesti kuulutamist nõukogude sotsialistlikuks vabariigiks, pääses tõde ka ajakirjanduse veergudele: "Raamatute autorid, olles... huvitatud... võimalikust ärist, püüdsid esijoones tabada ametliku kriitika soove, siis ministeeriumi valitsevat mentaliteeti ja alles lõpul tuli arvesse ka õpilane ja kool. Kirjastus, kui raamatu tehniline valmistaja, levitaja ja kulude kandja, tuli omakordsete soovidega: rahaline kasum, odavam valmistuskulu, suurem levik, tuntuim autor jm. Seega kujunesid määravaiks õpiku levikul osav reklaam ja autori nimi. Need argumendid võisid saada niivõrd mõjuvaiks, et uus autor ja raamat ei suutnud teed võita nii hõlpsasti, kuigi ehk viimase voorused õpikuna võisid olla kaaluvamad eelmise omast. Kes korra oli nime saanud, olgu kirjastus või autor, selle ettevõttel oli ka levikut ja nii tuli üks trükk teisele lisaks kirjastaja kui ka autori rõõmuks."²

Nende asjaolude valgusel saavad meile enam mõistetavaks J.Parijõe õpiku teedrajav tähtsus ja selle tee rajamise raskused võitluses eriti J.Adamsoni õpikuga, kes teatavasti oma õpikute uustrükke ise kirjutada ega redigeeridagi ei jõudnud, vaid andis oma nime all välja paljude üldsusele tundmatute autorite

¹ Standartõpik, "Õpetajate Leht" nr.42, 16.10.1936.

² R.T/aba/, Õpikute probleemist, "Õpetajate Leht" nr.30, 26.07.1940.

(peamiselt üliõpilaste) kirjutatud osade mehhaanilise liitmise teel kombineeritud õpikuid.¹

+

+

+

Kooliuuendusliku liikumise lipukirjaks olev õpilaste iseseisva töö printsiip eeldas õpikute-tööraamatute kõrval ka ajaloo saateaine olemasolu, ilma milleta õpetamine ei suutnud saavutada taotletavat teaduslik-harivat tasapinda. Sellelaadiline koolikirjandus ajaloo alalt nagu publitseeritud ajalooallikad (kroonikad, memuaarid, reisikirjeldused jne.), ajalooline belletristika, artiklid ja monograafiad oli kodanliku vabariigi alguspäevil võrdlemisi kesine, hoolimata V.Orava ülemäära optimistlikust hinnangust 1922.a.: "Kui suureks on kasvanud eestikeelne ajalooasisuline kirjandus, mida ühel või teisel näol ajaloo õpetaja koelis kasutada võib, näitab juba see, et 4 aastat tagasi (s.o. 1918.a.) T.Mutsu poolt trükitud raamatute nimekiri sisaldab vähemalt 7 lehekülge "ajaloost ja elulugudest". Neile tuleb lisada see rikkalik osa, mis viimaste 4-5 aasta jooksul ajaloo alalt turule on saadetud meie väsimata sulemeeste poolt nagu: M.J.Eisen, H.Kruus, A.Kruusberg, E.Laaman, H.Prants, H.Sepp j.m.t."²

¹ J.Konksult, J.Madissonilt ja L.Annistilt saadud andmed.

² V.Orav, Kooli kirjandus ajaloo alalt, "Kasvatus" 1922. lk.102.

Hoopis teisel arvamisel oli R.Kleis veel 1929.a. kui ta "Ajaloolises ajakirjas" esitas kavatsusi eestikeelse ajalookirjanduse soetamiseks. "Meie eestikeelne ajalookirjandus on üldiselt veel õige kehv... Eriti valusalt on selle tarbe rahuldamise puudus tundunud koolis, kus õpilased... on pidanud ajalooliste teadmiste omandamisel üldajaloos piirduma senini õigupoolest vaid õpperaamatu kasinate andmetega, mida paremail juhtudel on täiendanud õpetajate elav sõna."¹

"Samuti on koolil otse põlev tarvidus lugemikkude järele ajaloo alalt. Kuna Eesti ajaloo õpetamise tarbed on rahuldamist leidnud ja leiavad seda H.Kruusi "Eesti ajaloo lugemiku" kaudu... on üldajaloo õpetus ses suhtes pidanud eesti koolis leppima senini täieliku vaeslapse osaga. Võib aga liialdamata öelda, et üldajaloo õpetus meie koolis, arvestades eriti moodsat isetegevuse printsiipi, alles siis jõuab täiel määral praegu asjatult taotletavale teaduslik-harivale tasapinnale, kui kõige muu kõrval ilmuvad lugemikud ning koolile kohaldatud ajaloolised allikateväljaanded."²

Kooliuuendusliku liikumise hoogustamisega 30-ndatel aastatel olukord saatematerjali soetamise alal paranes.

Ilmus J.Adamsoni toimetatud seeria "Ajaloo lugemik alg- ja keskkoolidele". Nimetatud seeria vihiku-

¹ Rich.Kleis, Kavatsusi eestikeelse ajalookirjanduse soetamiseks, "Ajalooline ajakiri" 1929, lk.55.

² Sealsamas, lk.57.

test olid algkoolile vajalikumateks nr.3 - J.Adamsoni "Olümpia pidustused Vana-Kreekas", nr.4 - J.Adamsoni "Kreeklaste sangarlik võitlus pärslastega" ja nr.5 - L.Anveldi "Keskaegne külaelu Lääne-Euroopas", millest paremaks oli viimane. Need vihikud sisaldasid novel-litaoliselt kirjutatud palasid, populaarteaduslikke käsitlusi ja valimikke ajaloo kirjalikest allikaist, löid õpilastele võimalusi iseseisvaks tööks ning olid seega teretulnud lisandiks õpilaste koduse lektüüri ja osalt ka referaatkirjanduse alal.

Pedagoogilises ajakirjanduses hakkas ilmuma soovitusi perioodikas ilmunud saatematerjalide kogumise ja säilitamise tehnika¹ kohta, samuti töökogemuslikke kirjutisi uudsete ajaloo õpetamise meetodite rakendamise kohta.

Omalaadse kordamissüsteemi kirjeldusega esines 1936.a. "Eesti Koolis" Järvamaa kooliõpetaja Jaan Aan.² Toetudes mitmete kaasaegsete koolimeeste³ positiivsele hinnangule oma süsteemi rakendatavuse kohta eriti liitklassides õpilaste iseseisva töö ühe vormina väitis

¹ Vt. näit. - Kust saada saateainet, "Õpetajate Leht" nr.9, 26.02.1932; A.Seppel, Ajalehelõiked saateaine allikana, "Õpetajate Leht" nr.12, 18.03.1932.

² Jaan Aan, Kordamissüsteem ajaloo ja muude mälualalis-te õppeainete käsitlemisel kasutatav, "Eesti Kool" 1936, lk.498-500.

³ Järvamaa koolinõunik M.Ulk, Soome haridusnõunik Alfred Salmela jt.

autor, et see süsteem kindlustab õpilastele "teatavas kvantumis faktilise materjali oskuse", väldib pinna-pealsuse arenemist ja selle hirmu ning kartusemomendi esiletulemise võimaluse, mis oli iseloomulik testimisele.

J.Aani süsteemi olemus seisnes järgmises:

Ajalugu kogu õppeaasta ulatuses oli eritletud küsimustena. Küsimused olid mahutatud tabelitele. Tabelid (J.Aanil oli neid 12 liiki) omakorda olid asetatud töökasti, kus iga tabeli jaoks leidis eri lahter. Igasse lahtrisse paigutati niimitu eksemplari tabelit, kui mitu õpilast oli klassis (või klassikomplekti puhul vastavas õppeaastas). Oli nüüd õpetaja näit. õppeaasta algul 2-3 nädala ulatuses ainet läbi võtnud, algas paralleelselt uue aine õppimisega süvendamistöö läbivõetud aine alal, mida õpilased toimisisid iseseisvalt tabelite alusel.

Selleks lineeritud vihikusse märkisid nad tabeli numbri, küsimuse järjekorra numbri ja vastuse küsimusele.

Kui näiteks tabelis nr.8 küsimus nr. 133 nõudis: "Milleks tarvitati teopulka", siis täitis õpilane vihiku järgmiselt:

Tabeli nr.	Jrk. nr.	Vastus küsimusele	Raamatu autor	Lehekülg	Pilt selle kohta asub leheküljel
8	133	Teopulka tarvitati teopäevade ülesmärkimiseks	J. Adamson VI E. Asson VI	60	59

Vastata võis kas käibeloleva õpiku või ka kasutamisel äralangenud õpiku alusel. Tabelit võis kasutada aegajalt ka aine suuliseks kordamiseks.

Liitklassides kasutamiseks mõeldud J. Aani esitatud kordamissüsteem äratas Tartu kooliuuendus-päeval küll teatavat tähelepanu, kuid autori kavatsus, anda koostöös käibelolevate õpperaamatute autoritega välja trükitud ajaloo kordamistabelid, ei teostunud.

Süsteemi puuduseks oli tema keerukus ja formaalne iseloom. Selle süsteemi abil võis omandada küll raamatupidamise vilumusi, mitte aga õpetada ajalugu.

Üldkokkuvõttes võiksime kooliuuendusliku liikumise mõju ajaloo õpetamisele hinnata positiivselt. Uute, töökooli nõuetele vastavate novellistliku käsituslaadiga õpikute, ajaloo lugemike ning eriti ajaloo trükitud tööjuhendite ilmumine võimaldas õppetööd enam aktiviseerida ja luua eriti liitklasside õpilastele häid võimalusi iseseisvaks tööks.

III p e a t ü k k

AJALOOÕPETUSE NÄITLIKUSTAMISE KÜSIMUSED KODANLIKU EESTI METOODILISES MÖTTES

Näitliku õppeviisi all tunneme didaktilist printsiipi, mille järgi teatavat ainet tuleb õpetada toetudes õpilaste poolt tajutavatele kaemuslikele kujutlustele.

Näitlikkus aktiviseerib õpilaste kujutluste ringi, teeb õpetuse jõukohasemaks, arendab tähelepanelikkust ja mõtlemist, aitab süvenenumalt ja kindlamini õppematerjali omandada.

Näitliku õpetamise idee on pedagoogika ajaloos ammu tuntud. Suurt tähtsust pöörasid sellele J.A.Komenski, I.G.Pestalozzi, K.D.Ušinski.

Eriti suur tähtsus on näitlikul õppeviisil ajaloo õpetamisel. Kui ajaloo õpetamine ei ole kindlustatud visuaalsete kujutlustega, siis õpilaste ettekujutused minevikust on kas puudulikud või väärad. Seepärast pöörasid juba esimesed vene metoodikud ajaloo õpetamise alal oma töödes ajaloo õpetamise näitlikustamisele mõningat tähelepanu.

Revolutsioonieelses vene koolis oli rohkesti kasutamisel näit. ajaloopiltide mitmesuguseid, metoodiliselt hästi koostatud seeriaid,¹ millest osa sattus ka Eesti ala koolidesse, olid vähesel määral kasutamisel kodanliku vabariigi aastail ja on osalt seda praegugi (s.o. 1968.a.).

Seepärast oligi kodanliku kooli ees üheks teravamaks ja kiiret lahendamist nõudvaks küsimuseks õppetöö näitlikustamise olukorra parandamine.

1. Ajaloo õpetamise näitlikustamisest
=====

eesti koolis 1920.aastatel.
=====

Juba tsaariaegne eesti kool paistis negatiivselt silma õpetamise abstraktsuse, verbaalsuse poolest. Klassisõja algusest peale muutus õppeabinõude puudus koolides üha tuntavamaks ja omandas peale piiride sulgumist iseäranis terava kuju.²

Koolide näitliku õpetamise vahenditega varustamise korraldamiseks otsustas haridusministeerium 1919.a. ellu kutsuda vastava toimkonna ministeeriumi majandusosakonna juures.³

¹ А.И. Стражев, Методика преподавания истории, Москва 1964, lk.251.

² "Kasvatus" 1919, lk.27.

³ ORRKA, f.1108, nim.3, s.-ü. 99, l. 33.

Lootes kooli arvel suuri kasumeid hankida tundsid asja vastu huvi mitmed kapitalistlikud ettevõtted.

Kirjastus - O./Ü. "Rahvaülikool" asutas 1919.a. Tallinnasse õppeabinõude töökoja. Parikase fotoäri aga pakkus haridusministeeriumi kooliosakonnale oma teeneid diapositiivide ja seinapiltide muretsemisel.

23.nov. 1919.a. Haridusministeeriumis kokkukutsutud koosolekul arutati Parikase ettepanekut. Firmal oli üle 15 000 eesti maastikku ja rahva elu kujutava ülesvõtte ning ta oli valmis koolide jaoks vajalikke pilte tegema, kui kooliosakond töötab välja nõutavate piltide nimekirja.

Koosolek kaalus ettepanekut ja leidis võimatu olevat lähemal ajal nii kaugele jõuda, et "projektsioonipilt" igalpool klassis õppeabinõuna esineks. Peeti heaks jõuda esialgu niigi kaugele, et "lähistikku valla peale üks projektsiooniparaat tarviliste piltide koguga tuleks, mida siis koolid kordamööda tarvitaks".¹

Leiti, et vajalikud diapositiivid ei tarvitseks olla klassis läbivõetava materjali otseseks illustreerimiseks ja selgitamiseks, vaid diapositiivide seeriad peaksid moodustama omaette tervikud, mida koos juurdekuuluva tekstiga võiks koolides kasutada ka õhtustel loengutel ümbruskonna rahva jaoks.

¹ ORRKA, f.1108, nim.3, s.-ü. 90, l. 119.

Laiaulatuslikku levikut ennustati õppevahendina stereoskoobile.

Klasside seintel ripuvad tsaariaegsed riigitegelaste pildid otsustati asendada kodanlike tegelaste fotosuurendustega.

Üksikute pildiseeriade kava koostamiseks moodustati komisjon Tallinna Õpetajate Seminari õpetajatest ja Õpetajate Keskliidu esindajatest, mis pidi arutama läbi piltide formaadi ning nimekirja. Koosolek pidas vajalikuks soetada koolidele:¹

1. Diapositiive mitmesuguste õppeainete, sealhulgas koduloo, muinasteaduse, eesti ajaloo ja kirjanduse- ning kultuuriajaloo jaoks.
2. Stereoskooppilte.
3. Seinapilte tähtsamatest avaliku elu tegelastest.
4. Suuremal arvul stereoskoope ja projektsioon-aparaate.

Valmis saanud seeriaid pidi demonstreeritama Tallinna Õpetajate Seminaris, et tulevased õpetajad, tutvunud asjaga lähemalt, levitaksid projektsioonpildi ideed ka koolides.

Kahjuks jäi hariduse kerjusliku finantseerimise tõttu tehtud eeltöögi lõpule viimata. Ministeerium ei leidnud ürituse jätkamiseks raha ja jättis selle n.-õ. "eraalgatuse asjaks", mistõttu olukord paranes väga pikkamisi.

¹ ORRKA, f. 1108, nim.3, s.-ü. 90, l. 120.

Eesti õpetajate V üleriigilise kongressi tribüünilt 16.-18. juunil 1921.a. kõlasid jälle kurtmised, et "õppeabinõudega on tarviliselt varustatud ainult vähesed koolid. Suuremal osal puuduvad elementaarsedki abinõud. Mis olemas, on sagedasti rikkis, seepärast nägelik /näitlik, vaatlik/ töö võimata."¹

"Õppeabinõude puudus on suur, iseäranis maal, mis-suguse nähtuse kaotamiseks pidusid on hakatud korraldama. Õpetajate ja õpilaste eneste töö on vähe kasutamist leidnud."²

Kongress kiitis heaks mõtte, et olukorra parandamiseks tuleks õpetajaskonnal enesel luua ühing, mis varustaks eesti kooli tarvilike õppevahenditega. Peatselt ilmus "Kasvatuses" teadaanne, et Õpetajate Liidu sellekohase komisjoni poolt on osühingu põhikiri kokku seatud, juhatuse poolt vastu võetud ning et see saadetakse lähemal ajal registreerimisele.³ Osühisuse nimeks sai "Töökool", selle ülesandeks koolitarvete valmistamine ja müümine ning kooliraamatute kirjastamine.

Osühingu liikmeiks võisid esialgse plaani kohaselt olla ainult õpetajad.

¹ A. Kuks, Praegune Eesti keskkool, "Kasvatus" 1921, lk. 200.

² G. Reial, Sundusliku alghariduse teostamise saavutused 1920.-21. õppeaastal, "Kasvatus" 1920, lk. 197.

³ E. M., Kroonika, Osühisuse "Töökooli" asutamine, "Kasvatus" 1921, lk. 339-340.

Kui ettevõetud sammud olukorda teiste õppeainete alal pikkamööda parandasid, siis ajaloo näitlikustamise osas polnud märgata peaaegu mingisuguseid nihkeid. "Raamat ja trükitäht /on praegu/ peaaegu ainus allikas"¹ märkis H.M., tehes juttu ajaloo õpetamise küsimustest 1923.a. "Kasvatuses" ning kutsudes õpetajaid üles ajaloootundides enam kasutama arheoloogilist materjali.

Paranemist pole märgata ka 1925-ndaks aastaks, mil "Kasvatus" kirjutas: "Ja see on väga õige. Ettekanne õpilastele peab olema siin elav, näitlik, piltlik, aga selleks on tarvis õpetajale abiks olla ja temale muretseda õppevahendeid, mis seda ettekande näitlikkust võimaldaksid. Kuid missugused on need abinõud (pildid, tabelid, kaardid jne.), mida võiksime kodumaa ajaloo õpetamisel praegusel ajal tarvitada? Neid ei ole! Ja nii kurdavad ajalooõpetajad algkoolis juba mitmendat aastat, kuid olud ei näi paranevat. Õpetajad siin oma jõuga üksi seda küsimust ei suuda lahendada. Õppevahendite soetamiseks kodumaa ajaloo õpetamiseks tuleks ehk vast meie koolivalitsustel ja haridusministeeriumil üheskoos samme astuda ja ülikooli ajaloo-teaduskond või akadeemiline ajaloo selts appi kutsuda, kes siin teejuhiks võiks ja peaks olema."²

¹ H.M./oora/, Mõnest peatükist, mida peaks enam rõhutada kodumaa ajaloo õpetamisel, "Kasvatus" 1923, lk.91.

² Ajalooõpetaja, Hääl õpetajaskonnast, "Kasvatus" 1925, lk.278.

Artikli autor esitas samas ka vajalike ajalooõppevahendite nimestiku,¹ mille autoriteks olid ühe Tallinna algkooli õpetajad. Toome alamal selle nimestiku täielikul kujul:

1. Tabel-kaart: a) Soome-ugri rahvad suure rahvas-
te rändamise ajal; b) Ühiskondlased-liivlased, eestla-
sed; nende rändamisteed ja asukohad.
2. Nende rahvas-
te riided, töö-, maja- ja sõjariistad, eluhooned.
3. Maalinnad (gorodištšid).
4. Usulised kombed: oh-
verdamised, ohverdamise kohad.
5. Matmisviisid ja
kalmud. Haualeiud: hobuseriistad; jäänused, ambud,
odad jne. savivärtnad jne.; puust, segahõbedast ja
pronksist asjad; sõrmused, sõled jne.
6. Liikumisabi-
nõud veel, maal, talvel, suvel.
7. Põllutööriistad:
seanina, karuäkke jne.
8. Meeste- ja naistetööd:
sepis, ketramine jne.
9. Lembituaegne talu ja küla.
10. Ettevalmistused Sigtuna vallutamiseks. Laevastik,
meeskond jne.
11. Ümera lahing.
12. Saarlaste sõja-
käik Koiva jõe suhu.
13. Läti Hendriku kiriku rüüsta-
mine.
14. Eestlased Ölandi saarel.
15. Paala lahing.
Lempit ja Kaupo.
16. Toomapäeva sündmus Wiljandis.
17. Tasuja ja Tallinna piiramine.
18. Otepää kindluse
põletamine.
19. Muhu linnuse ja Saaremaal Valjala võt-
mine.
20. Tallinna asutamine.
21. Võitlus Sõjamäel
ja Tallinna langemine.
22. Rüütlimõis. Orjad töö,

¹ Ajalooõpetaja, Hääl õpetajaskonnast, "Kasvatus"
1925, lk. 279.

kupjad, kiltrid, rehepeks; ihunuhtlus. Naised mõisale mõisatallis ketramas, kudumas jne. 23. Tallinna turg, Orjade ja koerte vahetamine. 24. Eesti mäss (sõda). 25. Eesti ema - hea vaim, kes Eesti elu valgustas ja soojendas: tema arstib oma meest, kes mõisas peksta saanud, tema kasvatab lapsi jne. 26. "Hiis haljendab, tammikus tuhiseb tuul"... Taara pidud tagaselja - J. Bergmanni luule. 27. Pildid ja filmid, hilisematest vabadusvõitlustest ja vabadussõjast, tähtsamatest kohtadest ja tegelastest - kangelistest. 28. Kodune ajalooline atlas.

Analüüsides esitatud õppevahendite temaatikat võime märkida mitmeid positiivseid külgi: teemad on õpetamise ülesannete seisukohalt valitud pedagoogiliselt läbimõeldult: temaatika tõstab esile eesti ajaloo ja kultuuri küsimusi. Olustikuliste teemade ülekaal nimestikus on kahtlemata progressiivne nähtus, kuna küsimuse selline lahendus katkestab sidemeid tsaariaegse kooli traditsioonilise "ainult jutustava" ajaloo-ga ja võimaldab õpilasi paremini juhtida arusaamisele ajaloo protsessist. Kuid samas temaatikas peegelduvad nii eesti kodanliku historiograafia piiratus kui ka tendents ajaloo koolikursuse kaudu õhutada kodanlikku natsionalismi. Konkreetselt väljendusid need asjaolud eestlaste 13. sajandi ajaloo idealiseerimises, eriti "võiduka viikingite aja" põhjendamatus rõhutamises ("Ettevalmistused Sigtuna vallutamiseks", "Eestlased Ölandi saarel").

Nimekirja autorid pidasid natsionalistliku kasvatuses huvides võimalikuks otsesid eksimusi ajaloolise tõe vastu ("Tasuja ja Tallinna piiramine", "Toomapäeva sündmus Viljandis").

Õppevahendite seeria teostamist ei leidnud. Autori lootus, leida "ametivendadelt heatahtlikku toetust ja küsimuse lahendamist neilt, kel selleks vägi ja võim", ei kajastu hiljem pedagoogilise ajakirjanduse veergudel.

+

+

+

Kooliuuendusliku liikumise aktiviseerumine 30-ndate aastate algul tõi enesega kaasa teatava elavnemise ajaloo näitlikustamise vahendite valmistamise osas nii tööstuslikul viisil kui ka ajalooõpetajate endaalgatuslikus korras isevalmistamise teel. Pedagoogiline ajakirjandus reageeris sellele nähtusele küllaltki erksalt, avaldades trükis ilmunud õppevahendite kohta retsensioone ja andes ruumi tegelike õpetajate kirjutistele oma töökogemuste avaldamiseks.

2. Ajaloo õpetamise näitlikustamisest

1930. aastatel.

1933.a. täienes Eesti Haridusliidu valguspiltide laenukogu uue pildiseeriaga "Eesti ajalugu".¹ Diapositiivide seeria ja selle juurde kuuluv seletusbrosšuur oli ajalooõpetaja Vassil Orava koostatud. Ta sisaldas 200 pilti ning andis ülevaate eesti ajaloost selle kaugemast minevikust kuni kodanliku vabariigi aegadeni. Seeria oli nähtavasti Eesti Haridusliidu poolt tellitud vabaharidustöö raames korraldatavate vastavateemaliste kõnekoosolekute või õpiringide jaoks ega olnud otseselt koolidele mõeldud.

Mõni aeg hiljem hakkas koolide jaoks eesti ajaloo seinapiltide valmistamise ideed realiseerima KK.=Ü. "Töökool". Ühingu esimees käis 1935.a. veebruaris Tartus ülikooli õppejõududega ettevõttele kaastöötamise asjus läbirääkimisi pidamas.² Tulemused olid soodsad, kuna professor H.Moora lubas kunstnik A.Janzeni poolt valmistatud kavandid kaasaegse teaduse sei-

¹ Valguspiltide seeria eesti ajaloost, "Õpetajate Leht" nr.41, 13.10.1933.

² Eesti ajaloo piltide asi edeneb, "Õpetajate Leht" nr.7, 15.02.1935.

sukohalt läbi vaadata ning teisigi ülikooli jõude vajaduse korral piltide valmistamisele kaasa tõmmata.

1936.a. septembris teatas "Õpetajate Leht"¹ eesti ajaloo piltide sarja esimese töö "Hiis" ilmumisest. Seinapildi suurus oli 67x89 cm ja kujutas enesest heale paberile trükitud kunstnik A.Janseni originaalmaali 8-värvitrükis reproduktsiooni.

Esimese originaalse ajaloolise seinapildina oli teose ilmumine eesti koolielus röömustavaks sündmuseks. Teatavasti peab pilt-rekonstruktsioon minevikku tõepäraselt kujutama, rahuldama metoodilisi nõudeid ja seisma vajalikul kunstilisel kõrgusel. Seinapildil "Hiis" olid omad positiivsed kui ka negatiivsed küljed. Õigesti märkis õpetaja-kunstnik Agu Peerna² oma arvustuses, et mulje pildist kui kunstiteosest oli väga hea: jansenlikult värviere reproduktsioon jättis vaatlejasse haarava mulje kui mõnd kooliruumi kaunistama määratud maal. Kui aga töid analüüsida ajaloo seinapildi ülesande seisukohalt, siis kunstniku lopsakas pintslitehnika, mis maastikulises-looduselises kõrvalosas täiesti omal kohal oli, jättis peaaegu täielikult esile toomata figuuride juures puht esemelise (asikultuuri) osa. Õpilasel ei olnud pildi järgi võimalik jutustada kuigi palju konkreetset. Koloreeritud pliiatsi-

¹ "Õpetajate Leht" nr.36, 4.09.1936.

² Agu Peerna, Pisiarvustusi, "Õpetajate Leht" nr.38, 18.09.1936.

tehnika lubanuks detaile märksa teravamalt ja tuntavamalt esile tuua (Sõjakirves, mööga rippumismoodus jne.).

12-numbrilises "Eesti ajaloo piltide sarjas" pildid üldse ilmuma järgmised pildid:¹

1. Tare - küla.
2. Hiis.
3. Maailnna ründamine,
4. Madisepäeva lahing.
5. Linna turg Rootsi ajal.
6. Less orduajal.
7. Mõis ordu ajal.
8. Suitsutare (sisemus).
9. Pulmad.
10. Ärkamisaja tegelasi.
11. Võnnu lahing.
12. Asutav kogu.

Nagu temaatikast nähtub, oli sari koostatud küllaltki asjatundlikult, valides seeriapiltideks nii episoodilise ("Madisepäeva lahing", "Võnnu lahing") sisuga sõlmmomente eesti ajaloost kui ka ajastule iseloomulikke sotsiaalmajanduslikke või kultuurilis-olustikulisi nähtusi ("Linna turg Rootsi ajal", "Mõis ordu ajal", "Pulmad" jt.). Nende nähtuste võrdlemine ja kõrvutamine võimaldas õpilastel kujutatava analüüsimise teel jõuda vajalikele järeldustele. Kuid samas paistab silma kodanlikule ajalookäsitlusele omane piiratus ja tendents: piltide temaatikas puudusid klassivõitlusega seotud süžeed, üheski piltidest ei kajastu tootmine, puuduvad pildid eesti töölisklassi elust.

Iga üksiku pildi hinnaks oli määratud 3 krooni 50 senti. Koolide kõhna eelarvet silmas pidades oli see hind niivõrd kõrge, et muutis ajaloopildid tavalistele rahvakoolidele enamikus kättesaamatuks luksu-

¹ "Õpetajate Leht" nr.36, 4.09.1936.

seks. Riiklik dotatsioon, mis võimaldanuks piltide jaehinda alandada, puudus; eraettevõtjad - piltide valmistajad aga pidasid oma tegevuses silmas loomulikult mitte õpetuse tõelist parandamist, vaid üksnes enda kaukahuve.

Selle tõttu need tehniliselt ja metoodiliselt küllalt hästi tehtud pildid ei jõudnud õpilasteni, kelle jaoks nad olid mõeldud.

Ajaloo näitlike vahendite osas osutasid mõningad autorid (Ants Udras, Viktor Ortlich jt.)¹ tolleaegses pedagoogilises ajakirjanduses tähelepanu mitmesuguste skeemide ja tabelite kasutamisele. Nende ülesandeks pidi olema abistada õpilasi ajaloolise protsessi mõnede keerukamate küsimuste mõistmisel, õpitavate faktide meelespidamisel nende vastastikusel seoses ja järgnevuslikkuses. Kuid soovitatavate skeemide ja tabelite valikul ja nende sihis võime kergesti ära tunda ajaloo õpetamise kodanlike eesmärkidega kooskõlastatud ideelist suunitlust.

Nii näiteks pealkirja all "Saksa keisririigi valitsemise skeem"² on ära toodud feodaalset hierarhist kujutav tuntud skeem. Skeemilt on välja jäetud alus, millele "redel" toetub: talupojad puuduvad, millega on

¹ Ants Udras, Mõtteid ja võtteid ajalooõpetuse näitlikustamiseks, "Kasvatus" 1935, lk.

Viktor Ortlich / =Viktor Ordlik/, Ajaloo õpetamisest 4. õppeaastal, "Kasvatus" 1934, lk. 188.

² Viktor Ortlich, viidatud teos.

välistatud soodne võimalus näidata, et nii peasenjõör (keiser), senjöörid (krahvid) kui ka nende vasallid elasid ju talupoegade pärisorjade tööst.

Selle asemel, et näidata eesti ja vene maade vaheliste majanduslike ja kultuuriliste sidemete tugev-
nemist X saj. lõpul ja XI sajandi algul, pakutakse "skeemi saarlaste teostatud röövretkede kauguse hin-
damiseks" Taani ja Rootsi,¹ et ikkagi rõhutada pseu-
doteaduslikku ideed eestlaste (saarlaste) muistsest sõjalisest vägevusest.

Samas esitatakse skeem vahetuskaubanduse selgi-
tamiseks² liivlaste ja sakslaste vahel, vaikitakse
aga mitte vähem intensiivsest kaubavahetusest Balti-
maade rahvaste ja Vene linnade vahel.

"Tabel lossielu selgitamiseks orduajal"³ ei juhi
samuti õpilaste tähelepanu talupoegade ja feodaalide
vahelisele ägedale klassivõitlusele, talupoegade väl-
jakannatamatutele elutingimustele, feodaalide püüdele
sundida talupoegi jõuga alluma oma võimule ja täitma
pealepandud kohustusi. Selle asemel jääb tabelist mul-
je, nagu oleks feodaalidel olnud rohkesti ülesandeid
ka talupoegade huvides, nagu maa kaitsmine välisvaen-
laste vastu, kohtupidamine (?), majapidamise (veskite,

¹ Viktor Ortlich, viidatud teos, lk.189.

² Sealsamas.

³ Sealsamas, lk.190-191.

sepikodade, kalastuse) juhtimine, kaubitsemine ja käsitöö (??).

Puhtmetoodiliselt kuulusid esitatud skeemid ja tabelid "konventsionaalsete", sümboolsete näitlike õppevahendite liiki, mis ei kujutanud otseselt mineviku esemeid, kuid pidid kaasa aitama ajalooliste nähtuste olemuse (selle kodanliknatsionalistlikus interpretatsioonis) avamisele graafiliste skeemidena. Graafilised kujutused ja skeemid võimaldasid väljendada nähtuste paigutust ajas ja ruumis, riigivõimu ja -valitsemise organiseerimist ja abistasid õpetajat mineviku nähtuste arutamise ja üldistamise protsessis, aitasid õpilastel konkreetsemalt kujutleda nähtuste vahelisi seoseid ja vastastikust sõltuvust, olid toeks mõttele ning aitasid kaasa selle kujunemisele.

+

+

+

Ajaloolised nähtused toimuvad mitte üksnes ajas, vaid ka ruumis, teatavates geograafilistes tingimustes. Kuigi juba tsaariaegses koolis oli ajalookaart kohustuslikuks õppevahendiks ajaloo õpetamisel, puudus kuni 1930-ndate aastate alguseni kodanliku Eesti koolis "eesti ajaloolist minevikku käsitlev atlas, üksikud olemasolevad kaardid aga olid osalt vananenud ja puudulikud, osalt aga laialipillatuse tõttu raskesti

kättesaadavad".¹ Alles 1933.a. ilmus Tartus Jaan Jen-
seni koostatud "Eesti ajaloo atlas". Nagu selle teose
järelsõnast² selgub, kerkis atlase koostamise ja väl-
jaandmise kavatsus Eesti Kirjanduse Seltsi Ajaloo-toim-
konna päevakorda juba 1924.a. kevadel, kui toimkonna
juhatajaks oli prof. dr. A.R.Cederberg.³ Atlase eeltöö-
de juurde asuti juba järgmisel aastal. Kavatsuseks oli
soetada kaarte koolidele. Eeltööd kujunesid esialgselt
kavandatust siiski tunduvalt ulatuslikumateks. Esime-
seks ülesandeks oli ajaloolises allikkirjanduses esine-
vate eesti kohanime registreerimine ja katalogiseeri-
mine. See töö kestis 1928.a. lõpuni. Ajaloo-toimkonna
uue juhataja prof. dr. H.Kruusi ettepanekul loobuti
teadusliku atlase taotlusist ja otsustati jääda ainult
kooli vajaduste rahuldamise piiridesse. Kooliatlase
seisukohalt tarbetu kohanimestiku koostamine katkesta-
ti. 1929.a. sai Jaan Jensen toimkonna juhatajalt üles-
ande asuda eesti ajaloo kooliatlase koostamisele. Kaar-
distiku väljatöötamiseks moodustati komisjon koossei-
sus: H.Kruus, H.Sepp, E.Tender ja R.Kleis.

¹ J. Madisson, Kirjanduse arvustusi ja ülevaateid, Eesti
Ajalo Atlas. Jaan Jensen koostanud, "Kasvatus" 1933,
lk. 273.

² Eesti ajaloo atlas, Tartu 1933, lk. 32.

³ Cederberg, Arno Rafael, soome ajaloolane, oli aastail 1919-1928 Tartu ülikooli Eesti ja Põhjamaade ajaloo professoriks.

Koostaja käsutusse anti andmed esialgselt kavatsetud kaartide kohta ning ajaloo-õppekirjandusest väljakirjutatud kohanimesid. Kaardid joonistas V. Vernomasing ning need vaadati enne trükkimist läbi varem nimetatud, kooliatlase erikomisjoni poolt.

Mitmesugustest asjaoludest tingituna viibis töö lõpetamine, mille tõttu atlas ilmus trükist alles 9 aastat pärast eeltööde algust.

Atlas koosnes 17 kaardist ühes nende juurde kuuluva tekstiga ja jagunes kahte ossa: muinasteaduslik osa (5 kartogrammi) ja ajalooline osa (12 kaarti).

Arvustus võttis teose soojalt vastu kui "hädatarvilise õppevahendi Eesti ajaloo õpetamisel nii algkui keskkoolis"¹, kui ühe "meie ajaloo kirjanduse tähistestest",² kuid märkis õigesti ära ka rea puudusi, mis atlase kasutamist kooliatlasena oluliselt raskendasid.

Ebaproportsionaalselt suur oli muinasteaduslike kaartide arv. Ka puudus nende hulgas pronksiaja kaart, mis jättis umbes 2000 aastase lünga muinasaja arengudünaamikasse.

Atlase koostamisel oli rikutud ajaloo koolikaardi koostamise põhiprintsiipi, mille järgi ajalookaardi

¹ V. Vernomasing, Jaan Jensen - Eesti ajaloo atlas, "Õpetajate Leht" nr.17, 28.04.1933.

² J. Madisson, Kirjanduse arvustusi ja ülevaateid, Eesti Ajaloo Atlas, "Kasvatus" 1933, lk.273.

koormatus peab vastama antud klassi õppeprogrammile, seda veidi vaid ületades. "Eesti ajaloo atlase" kaardid olid aga koostatud teadusliku atlase põhikaartidena, mille tõttu kannatas atlase kui eesti ajaloo koolikursust illustreeriva ja lähemalt sellega tutvumisele ergutava õppevahendi mõju.

Kooli seisukohalt oli kõnealuse atlase puuduseks koostajate liigne huvi maa administratiivse jaotuse ja poliitilise ajaloo küsimuste vastu. Seetõttu mõjus Eesti kodanliku vabariigi territooriumi kujutav kaart, kuhu polnud kantud raudteevõrku ega muid majanduslikke andmeid, tühja skeemina.

Atlase suureks ebakohaks oli kaartide staatilisus, piiride muutuste, sõjakäikude jne, dünaamika puudumine.

Nii näiteks oli antud ülevaade Eesti territooriumi jagunemisest 1562.aastal, ei näidatud aga piiride muutumise dünaamikat 1570-ndate aastate lõpupoole, mis oleks olnud vajalik. Kaartidel ei peegeldu ka selliste tähtsate sündmuste dünaamika nagu Poola-Rootsi ja Rootsi-Wene võitlus Baltimaade pärast.

Täiesti õigustamatult on koostaja loobunud Eesti elu geograafilise asendi määramisest maakeral - kas või koordinaadistiku abil - ja naabermaade suhtes. Atlasele oleks tulnud kasuks naabermaades toimunud suurte poliitiliste muudatuste (Poola-Leedu unioon, Wenemaa ühendamine Moskva ümber) näitamine, millel oli eesti ajaloo suhtes oma tähtsus.

Kooliatlase eriti oluliseks nõrgaks küljeks oli kohanimedede indeksi vähe arendatud süsteem.

Atlases toodud kohanimedede register ei abistanud õpilast otsitava kohanime leidmisel, kuna puudusid kohaviidad, kuigi tolleaegsetes paremates ajalooatlastes vastavad eeskujud olid juba olemas. Atlases kasutatud värvid olid tuhmid, kontuurid kokkusulavad ja seetõttu klassis kasutamiseks ebaotstarbekohased. Ka teose hind - 2 kr. 50 senti oli kooliatlase jaoks liiga kõrge.

Enamikule nendest puudustest juhtisid õigustatult tähelepanu atlase kaasaegsed arvustajad, kuid möön- sid siiski, et selliste puuduste "esinemine on täiesti arusaadav meie esimeses sellelaadilises teoses"¹ ning et see "ei suuda kõigutada teose suuri paremusi".²

Retsensendi viimase väitega siiski nõustuda ei saa.

Atlase mittevastavus kooliatlase nõuetele oli sedavõrd ilmne, et see tõsiselt kõigutas "teose paremu- si" ning tegi ta kasutamise koolis praktiliselt võima- tuks. Ja nii jäi ajalookaartide ja atlaste puudumine eesti koolis kuni 1936.aastani "kõige kisendavamaks" puuduseks. 0,6 ajaloolist kaarti ja 0,4 ajalooatlast

¹ J. Madisson, viidatud teos, lk.275.

² Sealsamas.

iga kooli kohta¹ - needki võõrkeelsed - on arvud, mis ei vaja kommentaare.

Koolides kasutatavad võõr-, peamiselt saksakeelsed ajalooatlased ei rahuldanud eesti kodanliku kooli nõudeid: domineerivale kohale oli asetatud vastava maa poliitiline ajalugu, eesti ajalugu ei kajastunud nendes peaaegu üldse. Välismaa atlaste kättesaadavust eesti kooli õpilasele raskendas veel nende kõrge hind.

Seepärast äratas J. Adamsoni² ajaloo atlase ilmumine 1936. a. õpetajaskonnas teatavat tähelepanu.³ Koostaja oli seadnud enese ülesandeks anda eesti keskkoolile tarvilik miinimum kaarte nii üld- kui eesti ajaloo alalt vastavalt kehtivatele õppekavadele, programmidele ning käibelolevale õppekirjandusele. Teemade valikul ja kaardistiku koostamisel oli kasutatud välismaa eeskujusid (Putzgeri, Droyseni, Tornau jt. atlased). Nii lähtuti vene aega käsitlevas osas peamiselt Tornau atlasest, lisades sellele eri kaarte sisuliste täiendustega.

¹ Eesti algkooli lõpetaja, "Koolinõunikkude ühingu toimetised". Tuleb siinkohal märkida, et algupärased ajaloo kooliatlased puudusid tol ajal veel ka Eesti kodanlike naabermaade - Soome, Rootsi ja Läti - koolides.

J. Adamson, Saatesõnaks, Ajaloo-atlas Vana-aeg, Tartu /1936/, lk. 3.

² J. Adamson, Ajaloo-atlas algkoolidele, Tartu 1936.

³ Vt. B. R/ea/, Tarvitagem ajaloo õpetuses ilmunud õppevahendeid, "Õpetajate Leht" nr. 43, 23.10.1936.

Kesk- ja uusaega käsitlevad osad aga olid koostatud suuremal või vähemal määral iseseisvalt, lähtudes eesti kooli nõuetest. Iga eriaega käsitlev atlase osa oli varustatud ainekogu konspektiivse kokkuvõttega ning täiendatud eriprobleeme selgitavate kaartide ja joonistega.

Algkooli vajaduste rahuldamiseks ilmus eraldi atlas,¹ mis sisaldas 16 lehekülge teksti (kronoloogiat) ning 10 kaarti, neist üks uudne piltkaart 1000 a.e.Kr. (e.m.a.) tuntud maailmast.

Toome näite pedagoogilise ajakirjanduse reageerimisest selle atlase ilmumise puhul.

"Nüüd on ilmunud J. Adamsonilt ajaloo atlas algkoolidele. Kõige huvitavam ja paeluvam on ses atlases pilt-kaart maailmast, umbes 1000 a.e.Kr.

Kui näed, millise huviga süvenevad õpilased selle kaardi vaatlemisele, siis tekib küsimus, kas ei võiks ja ei saaks ka teised kaardid ja mitte ainult ajaloo, vaid ka maateaduses sisaldada rohkem pildilist elementi? Kaardi lugemine ja analüüs nõuavad suurt abstraherimisvõimet ja oleks loomulik algastmel tarvitada rohkem pilt-kaarte ning alles aegamööda siirduda puhtale kaardile. Oma meeldiva välimusega ja arusaadavusega äratav pilt-kaart õpilastes suuremat huvi aine vastu. Eriti võiksid erikaardid olla pilt-postkaardid või kartogrammide, aga miks mitte kujutada kodumaakaardile me-

¹ J. Adamson, Ajaloo atlas algkoolidele, Tartu 1936.

rel sõitvat laeva ja suuremaid mägesid mitte värvi
vaid joonise abil, mis tõstaks kaardi reljeefsust?
Üldiselt rahuldab atlas täiesti algkooli nõuded.

Atlase alul olev tähtsamate sündmuste ja aasta-
arvude loetelu on eriti kasulik kordamisel ja kokku-
võtete puhul. Atlase kasutamisel koolitöös on kohe
märgata elevuse ja huvi tõusu ning raske on kujutella-
gi, kuidas ometi võisime ilma temata läbiajada..."¹

Atlase saatesõnas pakuti õpetajatele mõningaid
metoodilisi juhendeid kaartide kasutamiseks õppetöös,
juhiti tähelepanu atlase kasutamisevõimaluste mitmeke-
sistele külgedele ning eriti võimalustele õpilaste ise-
seisva töö arendamiseks ajaloo õppimisel.

Kaardi juures tehtava töö võimalustest ajaloolis-
te sündmuste lokaliseerimisel ja ajalooliste faktide
jäädvustamise kergendamisel õpilaste mällu tõsteti esi-
le järgmist:

1) Mõõtmiste ja ümberarvutamistega määravad õpi-
lased kaardist lähtudes ruumi tõelisi mastaape ning
võrdlevad neid juba tuttavate ja kodumaa või kodukoha-
ga seotud ulatustega. 2) Õpilased märgivad ajaloolis-
te nähtuste ja sündmuste (näit. sõjaretked, lahinguko-
had) toimumiskohti kas enda valmistatud või valmisole-
vaile kontuurkaartidele. 3) Kergete visandite kujul
tõstetakse suurelt esile seda, mis atlase kaardil sel-
le väiksuse tõttu pole võimalik. 4) Õpilastel lastakse

¹ B.R/ea/, Tarvitagem ajaloo õpetuses ilmunud õppe-
vahendeid, "Õpetajate Leht" nr.43, 23.10.1936, lk.3.

leida seosed ajalooliste faktide ja nende toimumisko-
ha vahel (näit. geograafilised tingimused riikide tõu-
suks ja languseks, sõjaretkedel ja piirimääramisel,
maa-ala suuruse ja riigi tugevuse selgitamisel ja rii-
gipoliitilistes korraldustes, milliste sihiks on ühe
või teise suuna andmine majanduspoliitikale). Sellis-
te probleemide lahendamisel tuleb õpilasel rööbiti
ajaloo atlasega kasutada ka geograafiakaarti või at-
last ja isegi maateaduse õpikut või geograafiaalast
eriteost.

Mainitud seoste leidmisel ajaloo- ja geograafia-
kaartide abil ei tohi piirduda üksnes poliitilise aja-
looga, vaid peab tõsiselt arvestama ka kultuuriajalu-
gu.

Hinnates J.Jenseni kui ka J.Adamsoni poolt koosta-
tud ajalooatlasi marksistliku ajaloo teaduse seisukohalt
paistavad silma ebakohad, mis tulenesid eelkõige kogu
tolleaegsele eesti kodanlikule ajaloo teadusele omas-
test puudustest: ühiskonna arengu ebateaduslikust pe-
riodiseeringust ja tendentsist vaikida maha rahvamas-
side osa ajaloos. J.Adamsoni atlaste eeskujuks olnud
saksa atlaste suhtes on teada, et nende koostamisel
viis sündmuste ebaobjektiivne hinnang ajaloo võltsimi-
seni. Nii näiteks võib F.Putzgeri atlase mitmesuguseid
väljaandeid (F.Putzger, Historischer Schulatlas zur
alten mittleren und neuen Geschichte, 1919 ja 1936-38)
võrreldes näha, et sedamööda, kuidas arenesid Saksamaal

Šovinistlikud ideed, nihkus ida poole ka germaani ja slaavi rahvaste (maade) vahele tõmmatud piir.¹

Ülalmainitud Eesti atlased ei sisalda pea üldse informatsiooni sotsiaalpoliitiliste, eriti revolutsiooniliste liikumiste kohta, puuduvad klassivõitlust iseloomustavad faktid.

J.Jenseni atlase iseloomulik ülekoormamine kooliatlase jaoks tarbetute andmetega puudub küll J.Adamsoni atlases, kuid viimasele on omakorda iseloomustav andmete puudumine majanduse kohta, millele marksistlik ajalugu annab suure tähtsuse.

Eestikeelsete ajaloo kooliatlaste ilmumine oli siiski teatavaks edusammuks ajaloo õpetamise näitlikustamise parandamisel. Kahjuks toimus atlaste levik suhteliselt kõrge hinna ja ka koolide eneste loiduse tõttu väga pikaldaselt.

"Meil peetakse atlast tavaliselt mittesunduslikuks õppevahendiks, mingiks luksusasjaks. Tuleb rõhutada, et atlas on sama tarvilik kui õpperaamat, õieti veel tarvilikumgi. Kool peab ise eeskuju pakkuma ja muretsema kas raamatukogusse või kehvemaile õpilastele mõningad atlased. See annab ka teistele tõuget."²

¹ "Историческая картография", Советская историческая энциклопедия, т.6, Москва 1965, lk.521.

² B.R/ea/, Tarvitagem ajaloo õpetuses ilmunud õppevahendeid, "Õpetajate Leht" nr.43, 23.10.1936, lk.3.

kirjutas "Õpetajate Leht" ajaloo atlase kasutamist populariseerides ja koole nende omandamisele üles kutsudes.

Atlaste kõrval propageeris pedagoogiline ajakirjandus ka kontuurkaartide kasutamist. "Kooliuuenduslane", "Kasvatus", "Eesti Kool" jt. perioodiliselt ilmuvad pedagoogilised väljaanded avaldasid mitmeid kirjutisi praktiliste õpetajate sulest, kes jagasid trükkisõna veergudel oma kogemusi kontuurkaartide, kui näitliku õpetamise tähtsa võtte kasutamisel.

Õpetaja August Peerna kirjeldas "Kooliuuenduses"¹ 5. ja 6.klassis ajaloo õpetamisel kasutatud võtet.

Õpilastel lasti täita õpetaja koostatud ja šapirograafil paljundatud kontuurkaarte ajalooliste andmetega sel moel, et ükski kaart ei muutunud kirjuks hulga erialaliste andmetega. Kaartide formaadiks oli 1/4 kirjutuspögnat ja igauhele neist mahutati neli väikest kontuuri, mis ei nõudnud õpilastelt palju aega täitmiseks, olles seejuures küllalt ülevaatlikud. Kontuure täitsid õpilased õpetaja musterkaartide järgi.

Õpilased said kohe õppeaasta jooksul 52 ülesannet tööks kontuurkaartidega. Täidetud kontuurid sisaldasid ka selliseid andmeid, mida õpik ei pakkunud või mille esitamine kirjasõnas olnuks liiga kuiv. A. Peerna arvates aga need andmed, esitatud kaardina-pildina,

¹ Aug. Peerna, Ajaloo kõik kaartidel, "Kooliuuenduslane" 1935, lk. 103-107.

andsid õpilastele lisaks õpikule kergeltjälgitava kujutluse teatavate ajaloo-sündmuste ja nähtuste käigust. Jäädes mappi köidetuna igale õpilasele isiklikuks kasutamiseks, pidid nad tarbekorral, eriti kordamiste puhul, mälu värskendama ja ajaloo käigust ülevaatliku pildi andma.

Sellist kontuurkaartide kasutamist tuleb kahtlemata hinnata positiivselt. Õpetaja kogutud andmestik ja ülesanded olid küllaltki hoolikalt läbi mõeldud. Eriti väärtuslikuks tuleb pidada püüdu näidata ülesannete kaudu ajaloo dünaamikat (vrd. näit. 5. klassi kontuurid 10., 11.; 6. klassi kontuurid 1, 2, 3 kt.), samuti tähelepanu pööramist majandusajaloole.

Puuduseks on liigne huvi administratiivse jaotuse vastu, ning kultuuri-loomuliste ülesannete täielik puudumine, rääkimata sotsiaal-poliitiliste ja revolutsiooniliste liikumiste ajaloost.

Selle süsteemi laialdasemat kasutamisele võtmist pidurdasid raskused kontuurkaartide paljundamisel. Valmistada iga õpilase jaoks 21 kontuuri ei olnud enamikule õpetajaist jõukohane.

Ajaloo õpetamise näitlikustamise võtetest kontuurkaartide abil pakuvad mõningat huvi ka Victor Ortličhi¹ ja Ants Udrase² kogemused.

¹ Victor Ortlich /Viktor Ordlik/, Ajaloo õpetamisest 4. õppeaastal, "Kasvatus" 1934, lk. 187-192.

² Ants Udras, Mõtteid ja võtteid ajalooõpetuse näitlikustamiseks, "Kasvatus" 1935, lk. 180-184.

W.Ortlich kasutas ajaloo sündmuste dünaamika näitamiseks 4.klassis "Töökooli" valmistatud Eesti kontuurkaarte, mis järk järgult täideti ning kaarte vahele köideti. Iga riigi jaoks, kelle mõjusfäär aegade jooksul Eesti territooriumile ulatus (Eesti, Rootsi, Poola, Taani, Vene, Ordu, piiskopkonnad) valiti erinev värv (üldse 7 värvi), mis kõikidel kaartidel jäi samaks. Iga kaart dateeriti. Värvitud alale kirjutati selgete tähtedega riigi nimi. Õppeaasta jooksul valmistati nii 10 kaarti.

Kaarte analüüsides paistab silma autori soov anda oma õpilastele võimalikult üksikasjalik pilt poliitilis-administratiivsetest muudatustest Eesti territooriumil 700 aasta vältel. Kahjuks aga on siingi ülesannete valik äärmiselt ühekülgne, jättes täiesti kõrvale sotsiaal-majandusliku ja kultuuriajaloo. Pealegi polnud kogu selle keeruka poliitilis-administratiivsete muudatuste süsteemi mõistmine üldse jõukohane 4.klassi õpilastele.

Ülesannete valikut on mõjustanud ka eesti ajaloo käsitlemise kodanlik kontseptsioon, mille tõttu näit. kaart nr.1 täitmise juhend ei olnud kooskõlas ajaloolise tööga, kuna eesti ja vene maade vahele tõmmatud piir oli nihutatud faktilisest tunduvalt ida poole.¹

A.Udrase kogemus kontuurkaartide kasutamisest on seotud tema ajajoone harrastustega.

¹ Vrd. Eesti NSV ajalugu I, Tallinn 1955, kaart lk.70.

Kronoloogia mõistmise ja omandamise raskustega algklassides puutusid kokku ka kodanliku perioodi ees-
ti algkooli õpetajad, kes märkasid, et 5.-6.klasside
õpilastel oli raskusi aastasadu ja aastatuhandeid ta-
gasi toimunud sündmuste paigutamise aega.

Teatavasti kasutasid mitmed tsaariaegse vene koo-
li metoodikud juba õpilaste kronoloogiliste algkujut-
luste tekkimise kergendamiseks graafilist kujutust:
kuni õpilastel pole küllaldaselt konkreetset ajaloo-
list materjali dateeritavate ajajärkude meelespidami-
seks, tuleb see asendada ruumiliste kujutlustega
"a j a j o o n e" näol. Satserina algkooli õpetaja
Ants Udras, kes aktiivse kooliuuenduslasena ajalooõpe-
tamise küsimustes sõna võttis ja ajaloo tööjuhatusi
koostas ning välja andis, omistas enesele ootamatult
"ajajoone" avastamise au:

"Allpool on püütud l e i u t a d a võtteid...
ajaloo põhiolemuse - aja - näitlikustamiseks. On
püütud klassi tuua algelist "ajaloo kaarti", et ka
aastatuhanded muutuksid konkreetsemaiks suurusiks õpi-
laste mõttemaailmas."¹

Oma "leiutamistuhinas" läks A.Udras veidrate
liialdusteni: lisaks ajajoont kujutava pabeririba sa-
janditeks jaotamisele joonistas ta iga sajandit sümbo-
liseerivale lõigule veel kaks puusärki.

¹ Ants Udras, viidatud teos, lk.181.

"Puusärkide otstarve on kujukamalt esile tuua aja suurust. Üks puusärgi pikkus ajajoonel kujutab nimelt inimese keskmist eluiga - 50 aastat,"¹ selgitas "leidur". Puusärgid olid valmis joonistatud ka õpilaste jaoks: "Kõige viimane (kõige parempoolsem) puusärk näitab seda aega, millel elate teie (õpilased)... Sinna puusärki maetakse ka teid. Eelmisse puusärki maetakse teie isa... ja sellest eelmisse puusärki on maetud teie vanaisa."²

Peale sobimatu analoogia tegi Udras siin ka vea: tema arvestuse järgi elas sajandi jooksul vaid kaks põlvkonda (kaks kirstu), tuleks arvestada aga kolm põlve, sest ei sure ju isa poja sündimise päeval.

Rohkem huvi pakub Udrase "ajakaart", s.t. üksteisele järgnevate sündmuste kaardil kujutamise meetod. Nii näiteks Põhjasõja käigu kujutamiseks kasutati kahte kontuurkaarti. Esimesele kaardile, mis kujutas enesest Baltimere maade kontuuri, kanti sõja esimene järk "Rootsi Raudpea võidab kõik oma vastased". Selleks nummerdati ära sõjakäigu sõlmsündmused ja kanti kaardile järgmise korra kohaselt.

¹ Ants Udras, viidatud teos, lk.181.

² Sealsamas.

Sündmuse number	Mida kirjutada kaardi märkide seletuse nurga sündmuse seletuseks	Kuidas kujutada sündmust kaardil
1.	1 = Sõja algus: Poola tungib Liivimaale	Joonistada Poola territooriumile nummerdatud ristkülik aastaarvuga: Poola 1700 1 ja viia nool punktiirjoont mööda Riia alla
2.	2 = Karl XII otsustab vastaseid lüüa ühekaupa	Joonistada Stokholmi kohale nummerdatud ristkülik: Rootsi Karl XII 2
3.	3 = Karl XII võidab Taani	Joonistada Taani territooriumile nummerdatud ristkülik: Taani 3
4.	4 = Peeter I hakkab Narvat piirama	Joonistada Narva lähistele nummerdatud ristkülik: Peeter I 4 ja viia nool punktiirjoonega ümber Narva
5.	5 = Karl XII võidab Narva	Viia Taani territooriumilt nool punktiirjoont mööda Narva alla
6.	6 = Karl XII võidab Poola	Viia nool punktiirjoont mööda Poolasse

Teisel kontuurkaardil kujutati sõja teist järku, kuna Põhjasõja käigu kujutamine tervikuna ühel kaardil muutnuks kaardi liiga kirjuks.

Kontuurkaardi sellist täitmist soovitas Udras teistegi sõjakäikude kujutamisel: eestlaste muistne vabadusvõitlus, Vene-Liivi sõda, sõjategevus Eesti territooriumil aastatel 1918-1920, Puunia sõjad, Aleksander Suure sõjakäigud jt.

Üheks Udrase soovitatud võtteks tööks ajalookaardiga oli nn. "kalendrimeetod". Kalendrimeetodi rakendamise võimalusi esitas Udras sõjategevuse kujutamise abil Eesti territooriumil aastail 1918-1920.

Klassiseinale kinnitati suur joonistuspaberi poognale joonistatud Eesti kontuurkaart, kus olid kujutatud ka Põhja-Läti maakonnad ja Peipsi-tagune Venemaa. Kaardile märgiti linnad ja raudteeliinid. Vastaste frondijooni kujutavate värviliste paberiribade (niitide) paigutamise ja nihutamise kaardil sõjakäigu tõeliste tähtpäevade järgi - püüti luua muljet, nagu "elaksid" õpilased uuesti sõja läbi. Et kodusõda kestis peaaegu kaks aastat, jäeti sõjakaart klassi kaheks õppeaastaks, alates jälgimist näit. 5.õppeaasta sügisel ja lõpetati 6.õppeaasta talvel.

Rindejooni näitavaid paberiribasid nihutati vastavalt sõjakäigule edasi keskmiselt 1 kord nädalas. Kriitilistel momentidel tehti nihutamisi iga päev. Vastavalt nihutamistele juhiti õpilaste tähelepanu ajalootunnis mõneks minutiks kaardile. Kaardile kinnitati

vajaduse korral veel täiendavaid seletusi, ajaleheväljalõikeid ja pilte. 1919.a. suve sõjasündmusi (sõda landesveeri vastu) selgitati kevadel ja korrati sügisel. Asudes 1918.-1920.a. sõjasündmuste kavakindlale käsitlemisele 6.klassis oli õpilastel sõda juba "läbi elatud" ja seda tarvitses veel vaid süvendada ja korrata.

Kalendrimeetodit rakendati veel ajalooliste isikute sünni- ja surmapäevade meeldetuletamisega klassis. Sel puhul õpilased jutustasid kõnesolevast isikust, korrates ja täiendades kord läbivõetud ainet.

Esitatust nähtub ilmekalt, kuidas uusigi võtteid ajaloo õpetamisel püüti rakendada kodanliku ideoloogia kasvatamise teenistusse. Udras asub oma "ajakaardil" Karl XII avantüristlikku vallutuspoliitikat käsitledes kindlalt rootsisõbralikel ja venevaenulikel positsioonidel, nagu see oli omane eesti kodanlik-natsionalistlikule historiograafiale. Sellest annab tunnistust nii ülesande pealkirjastamine ("Rootsi Raudpea võidab kõik oma vastased") kui ka ülesannete edasine sõnastamine. Ei puudunud ka eksimused ajaloolise tõe vastu: mitte Poola vaid Saksi väed tungisid 1700.a. Riia alla.

Samuti oli "kalendrimeetodi" käsitlemisel 1918.-1920.a. kodusõja näite varal kindel ideoloogiline suunitlus: nimelt nii pidi õpetaja frondijoont nihutades kodanluse positsioonidelt lähtunult tendentslikult sündmusi käsitledes ja illustratiivset materjali vali-

des viima "vabadussõja" 2 aasta jooksul "võiduka" lõpuni ning looma õpilastes soodsa pinna natsionalistliku ideoloogia sisendamiseks.

Ja ega ajaloolised isikudki, keda meenutades "kalendrimeetodit" rakendati, olnud muud kui Pätsi ja Laidoneri tüüpi kodanluse liidrid.

A.Udrase "looming" on mitmeti vastuoluline. Mõnede huvipakkuvate võtete kõrval sisaldab tema kogemus kummalisi liialdusi, mis tegelikult väärivad formalistlike veiderduste nimetust.¹

Selle asemel, et küsida "Mitu aastat tagasi oli Prantsuse revolutsioon?" pidas Udras pärast vastava sündmuse näitamist ajajoonel väärtuslikumaks küsimust: "Kui pikaks oleks kasvanud selle mehe habe, kes sündinud prantsuse revolutsiooni ajal, elab praegu, ja kui habe igal aastal kasvab keskmiselt 1 cm?"²

Tõsiseid kahtlusi kutsuvad esile Udrase meetodil läbiviidud ajaloo õpetamise tulemused: "Enda rahulduseks pean möönma, et selle lühikese aja vältel, millal hakkasin klassis tarvitama ajajoont, õpilased juba seovad ajalisi sündmusi konkreetsete ruumiliste asotsiatsioonidega: "Jüriöö mäss oli selle pildi nurga ko-

¹ Vrd. H. Palamets, Kooliuuenduslikust suunast kodanliku Eesti ajalooalases metoodilises mõttes, "Nõukogude Kool" 1961, lk.473-478.

² Ants Udras, Mõtteid ja võtteid ajalooõpetuse näitlikustamiseks, "Kasvatus" 1935, lk.182.

hal!" (ajajoon asetses nimelt seinapiltide all), "Prantsuse revolutsioon (a.1789) oli just õpilase N.N. peakohal!" Eeltoodust palju abstraktsem ja vähem väärtuslik (!) oleks tavaline vastus: "Prantsuse revolutsioon oli aastail 1789."¹

Eitavalt tuleb hinnata ka Rich.P. initsiaalide all esineva kooliuenduslase teostamatut seisukohta, et "ajaloo õpetaja ärgu olgu oraator, vaid olgu dramaturg.

E l a m e l ä b i k o g u (minu sõrendus - J.K.) ajaloo Aadamast tänaseni,"²

Nagu Leningradi koolide ajalooliste lavastuste praktika³ näitab, nõuab kasvatuslikku ja hariduslikku tähtsust omava lavastuse ettevalmistamine õpetajalt ja õpilastelt sedavõrd suurt jõu- ja ajakulu, et k o g u ajaloo dramatiseerimine ei saa üldse kõne alla tulla.

Järelikult ei saa tõsiselt võtta ka Rich.P. ülepingutatud üldistust, kuigi ajalooliste lavastuste idee iseenesest oskusliku rakendamise puhul klassivälises töös vastuväiteid esile ei kutsu.

¹ Ants Udras, Mõtteid ja võtteid ajalooõpetuse näitlikustamiseks, "Kasvatus" 1935, lk.182.

² Rich.P., Ajalugu elavaks, "Kooliuenduslane" 1937, lk.41.

³ N. Andrejevskaja ja V. Bernadski, Ajaloo õpetamise meetoodika seitsmeklassilises koolis, Tallinn 1949, lk.319.

3. Kodulooline materjal ajaloo õpetamise

näitlikustamise vahendina.

Suhteliselt suurt tähelepanu pööras pedagoogiline ajakirjandus kodulooliste materjalide kasutamisele ajalooõpetamise näitlikustamisel. Juhtivad ajaloolased ja eesrindlikud ajalooõpetajad mõistsid õigesti kohalike materjalide kasutamise suurt tähtsust ajalooõpetamisel nii tunnetuslikus kui kasvatuslikus mõttes.

Juba 1923.a. kirjutas H/arry/ M/oora/¹, et meie ajalugu muutub palju reaalsemaks, kui õpilastele näidatakse muistsete inimeste töö- ja ehteasju, relvi, juhitakse nende tähelepanu maal esinevate maalinnade ja kalmude peale, seletatakse nende otstarvet, ehitamist ja tarvitamist, eriti kui sarnaseid kohti on õpilaste kodukohtade läheduses.

Teiseks juhtis H.Moora õpetajate tähelepanu kunstiajalooliste mälestuste võrdlemisi hulgalisele esinemisele meie maal mitmesuguste ehituste, kirikute ja varemete näol. Teatud loomulikku huvi, mida iga õpilane tunneb vanade lossivaremete, kirikute ja muude vanaaja mälestusmärkide vastu, tuleb õpetajal tingimata ära kasutada.

¹ H.M/oora/, Mõnest päätükist, mida peaks enam rõhutama kodumaa ajaloo õpetamisel, "Kasvatus" 1923, lk. 90-92.

"Need on aga just positiivse töö mälestusmärgid meie maal ja nendega ühenduses oleks just mitmeti võimalik rõhutada, kuidas mitte sõjad ja poliitika üksinda ei tähenda ajalugu, vaid loov töö ja kultuuriline edenemine. Ja olgugi, et pealiskaudselt võiks paista, et need mälestused mitte meie rahva loodud ei ole, võib ja peab just neis müürides ja jäänustes nägema meie rahva tööd ja vaeva. Need on kokku kantud meie rahva higi ja usinuse läbi, meie rahvas kandis kokku need varad, mis võimaldasid nende ehitamise..."¹

Kolmandaks soovitati samas kasutada ajaloo õpetamisel etnograafilisi kogusid, sest "need aitavad meie rahva elu, eriti meie orjapõlvede elu tuua lähemale meie noorsoole, teha selle aja kombeid elavaks, valada verd selle aja rahvasse ja ellu."²

Sama ideed arendas 1938.a. "Eesti Kool": "Enamasti igast koolist kättesaadavas kauguses leidub igipõliste põllumaade või metsade keskel maastikku uhkelt valitsevaid muistseid linnuseid... Ja kui kerge on elustada... õpilaste ettekujutuses nende kantside ümber omal ajal peetud visa ning kangelaslikku võitlust. Seistes ekskursionil muistse linnuse harjal kiindunud

¹ H.M/ooru/, Mõnest päätükist, mida peaks enam rõhutama kodumaa ajaloo õpetamisel, "Kasvatus" 1923, lk. 91.

² Sealsamas.

pilguga ümberolevasse avatud maastikku ja imelise pakitsusega südames esivanemate olnud võitluste ning elu ees, see veerand tundi tähendab noore naise või mehe... maailmavaate kujunemisele sagedasti enam, kui aastad kooliseinte vahel kuulnud kõnesid ja selgitusi."¹

Et esitatud ideede realiseerimiseks ajalooõpetajate-entusiastide poolt siin-seal mõndagi huvipakkuvat ära tehti, nähtub pedagoogilises ajakirjanduses äratoodud töökogemuslikest artiklitest.

Nii pööras J. Parinjõgi,² õpetades Rakvere Õpetajate Seminari harjutuskoolis ajalugu, erilist tähelepanu kodukohta puudutavatele sündmustele ja nähtustele. Kuna töökooli nõuetele vastav ajaloo õpik tol ajal veel puudus, tarvitas õpetaja allikatena kõiki olemasolevaid ajaloo õpperaamatuid, Russovi kroonikat, H. Kruusi ajaloo lugemikku ja ajalooalast ilukirjandust.

Üldajaloo käsitlemisel kasutati ka tõlkeid välismaa lugemikest. Sageli laskis õpetaja õpilastel endil leida materjali ajalooliste sündmuste kohta, koguda ajaloolisi pilte, teha väljalõikeid ajalehtedest, soovitas muretseda ajaloolise sisuga kuukirju ("Odamees"), pidada silmas muid ajaloolise sisuga raamatuid.

¹ Eerik Laid, Muinsuskaitse pedagoogilise tegurina, "Eesti Kool" 1938, lk.18.

² J. Parinbak, Vene-Liivi sõja ja Liivi päranduse jagamise käsitlemine Rakvere Õpetajateseminari harjutuskooli V klassis, "Kasvatus" 1928, lk.13-18.

Õpilaste poolt selliselt kogutud andmeid ja allikaid tarvitati ajaloo tunnis esijoones.

Meetoditest olid J.Parijõel esikohal õpilaste iseseisev tutvumine olemasolevate allikatega ning nende vaatlemine, arutelud ja vaba õppejutt, õpetaja juustus. Viimast kasutati sellistel juhtudel, kui aine allikate kaudu ei olnud õpilastele kättesaadav või kui teema nõudis eriti ilmekat esitust. Õpperaamatu sisu ümberjutustamist õpetaja poolt kui meetodit eitas Parijõgi kategooriliselt.

Pärast teatud teema käsitlemise lõpuleviimist korrati ühiselt sündmuste käiku, hinnati vastuseid ja kirjutati töö kava vihikutesse. Klassis oli sisse seatud ka kollektiivvihik, kuhu harilikult üks või teine õpilane kirjutas käsitletud küsimuse kohta pikemalt. Need tööd loeti pärast klassis ette ja hinnati ühiselt. Töö näitlikustamiseks vaadeldi ajaloolisi pilte ja kaarte, joonistati ja valiti ajaloolisi esemeid.

Selliselt läbiviidud tundide tulemusel tekkinud materjali alusel kirjutas J.Parijõgi hiljem oma populaarseks saanud õpikuteseria "Möödunud ajad jutustavad".¹

Ajalehelõigete korraldamise tehnika ja nende kasutamise kohta saateainena jagas nõuandeid A.Seppel.²

¹ Dots. J.Madissoni andmed.

² A.Seppel, Ajalehelõiked saateaine allikana, "Õpetajate Leht" nr.12, 18.03.1932.

kes soovitas kogutud lõikeid paigutada õhukeste pappkaante vahele õmmeldud kaustadesse, mis aasadega seinale riputatult oleksid õpilaste käsutuses ka vabal ajal.

Ka etnograafiliste ja arheoloogiliste kogude kasutamisel näitasid koolid mõningat aktiivsust. Nii kirjutas "Eesti Kool": "Kuigi meie koolide õppekava-des esialgu on esiajaloole pühendatud võrdlemisi vähe ruumi, on otstarbekohase õppekava täitmise juures siiski võimalik anda õpilastele lühike ümmargune ülevaade meie muistse kultuuri arengust, meie esivanemate tööst ja üritusist. On olemas rõõmustavaid tundemärke, et sinna poole püütaksegi. Nii külastati 1936/37.a. Tallinnas, Tartus ja Pärnus korraldatud Muinas-Eesti näitust eriti elavalt koolide poolt ja on teateid, et sealt saadud muljed ei jäänud n.ü. surnud materjaliks, vaid et rida õpetajaid on püüdnud neid klassis läbi töötada ja jäädvustada klassitööde jm. näol."¹

Et õpilasi arheoloogilise aineestikuga otseselt kontakti viia, otsustas Haridusministeerium soovitada koolidele muinasleidudest valmistatud koopiaid.

Esialgu oli ette nähtud kaks komplekti - üks väiksem, üheksast esemest koosnev põhikomplekt ja teine täiendav, kuuest esemest koosnev täiendav komplekt, seega kokku viisteist eset. Esemete valik kui

¹ Marta Schmiedehelm, Komplekt vajalisi õppevahendeid Eesti muinasa kohta, "Eesti Kool" 1939, lk.254.

ka nende valmistamise kontroll pidi toimuma Tartu Ülikooli Arheoloogia Kabinetis ja kabineti kogudes asuvate originaalide järgi. Komplektide koostamise põhimõtteks oli anda igast ajajärgust paar Eestile eriti iseloomustavat asja, kusjuures eesti muinasaja viimane ajajärk, noorem rauaaeg, pidi olema esindatud suhteliselt arvukamalt, kuna seda peeti õpilastele kõige huvipakkuvamaks oma viikingiretkede ja võitlusega saksa agressiooni vastu.

Koopiate materjaliks valiti metall, ainult kivi-aja esemed jäljendati kipsis. Komplektid olid mahutatud vitriinisarnase klaaskaanega varustatud pappkarpi.

Põhikomplekt sisaldas järgmisi esemeid:

1. Luust ahing kuuendast aastatuhandest e.m.a. tüüpilise tolleaegse kalapüügiriistana Kundast.

2. Venekujuline kivikirves Saaremaalt umbes teise aastatuhande algusest e.m.a., mis esindas Kesk-Euroopast lähtunud kultuurivooluga Eestisse tulnud väljatöötamise tehnika poolest silmapaistvaid, ning siin peatselt omapärase kuju omandanud sõjakirveid.

3. Noorema rauaaja viskeoda ots Saaremaalt: tarvitati lühikese, viskamiseks kohase varre otsas.

4. Noorema rauaaja naiste kaksikristpeaga rinnanõel Päidlast.

5. Pronksist sirp Raasikult, umbes 1000 a. e.m.a. esindas vaimmaid teadaolevaid põllutööriistu.

6. Vanema rauaaja silmiksõlg Lüganuselt kui vöörsilt laenatud eeskuju põhjal välja arenenud eestipärane vorm.

7. Noorema rauaaja käevõru laiade ornamenditud otstega.

8. Vanema rauaaja värvilise emailiga ilustatud hoburauasõlg Lüganuselt.

9. Noorema rauaaja sõjakirves.

Täiendavasse komplekti kuulusid:

1. Kivist õostal Türilt. Oli iseloomustav nn. kammkeraamilisele kultuurile.

2. Vanema rauaaja ambsõlg Lüganuselt, oli IV sajandil väga tavaliseks ehteks.

3. Noorema rauaaja kaelavõru.

4. Noorema rauaaja hoburauasõlg Kärblast, oli kõige tavalisemaks riiete kinnitamise vahendiks.

5. Noorema rauaaja iseloomuliku plettornamendiga käevõru Kodaverest.

6. Rauast odaots Jürilt, tarvitati löögiriistana pikka varre otsas.

Õppevahendi tõsiseks ebakohaks oli seletuskirja puudumine, kus õpetajale oleks antud metoodilisi juhendeid muinasleidude koopiate kasutamiseks õppeprotsessis.

Kõrge, koolide hinge mattev hind (27 krooni põhikomplekt, 45 krooni koos täiendava komplektiga) ei soodustanud selle asjatundlikult ja hästi komplektee-

ritud väärtusliku õppevahendi levikut ning pedagoogilises ajakirjanduses puuduvad seepärast hinnangud kasutamise kohta koolipraktikas.

Peatselt alanud Teine maailmasõda piiras koolide võimalusi veelgi ja nii ei jõudnud õppevahend koolidesse.

4. Tehnilised abivahendid ajaloo õpetamise
näitlikustamiseks.

Mehaanilise helisalvestamise- ja raadiotehnika areng, samuti Euroopa suurriikide edusammud õppefilmide valmistamisel löid eeldused ajaloo õpetamisel tehniliste vahendite kasutamisele ka kodanliku Eesti koolis. Ometi ei jõutud sel alal ideest kaugemale. "Eesti Kool" käsitles heliplaadi kasutamist õppevahendina alles 1938.a.,¹ ning juhtis tähelepanu heliplaadi kasutamise võimalustele muusikaajaloo õpetamisel koolides; samal aastal kirjeldati samas ajakirjas koolifilmi kasutamise võimalusi.²

¹ Harald Vellner, Heliplaat õppevahendina, "Eesti Kool" 1938, lk.571-572.

² August Einalo, Koolifilmi kasutamise võimalusi, "Eesti Kool" 1938, lk.647-648;
Aleksander Pool, Eesti Kulturfilmi direktor. Film õppevahendina, "Eesti Kool" 1938, lk.648-653.

Artiklis märgiti õigesti, et üheks ideaalsemaks õppevahendiks on filmi ettekanne, seda eriti ajaloo õpetamisel, kuid sel alal "on raske meie senisest filmiloomingust midagi vastavat leida".¹ Välismaa filmitoodang ei sobinud samuti eesti koolile mittevastava käsitluse tõttu ja seepärast oligi ainsaks lahenduseks organiseerida õppefilmide produtseerimist oma jõududega. Muret tegi aga majanduslik külg, kuna õppefilmide loomine ainult kooli tarvis ei oleks katnud kulutusi, samuti elektrivoolu ja projektorite puudumine paljudes koolides maa elektrifitseerimise madala taseme ning aparaatide kõrge hinna tõttu.

Kaalutlused Eestis õppefilmide korraldamiseks olid järgmised:²

Haridusministeerium pidi asuma asja algatajaks, kes muretseks teatud komplekti filme ja annaks need projektsioonaparaate omavatele koolidele kasutamiseks. Loodeti, et kui mõni kool õppefilmidega juba pidevalt töötab, ei viivitaks ka teised koolid aparaatide hankimisega.³

Filmi valmistamine Eestis oleks end õppetöö seisukohalt tasunud juhul kui 1/3 koolides olnuks filmi

¹ August Einalo, Viidatud teos, lk.647.

² Aleksander Peel, Viidatud teos, lk.651-652.

³ Tuleb siiski juhtida tähelepanu kinoprojektorite kõrgele hinnale - 300-700 krooni, mis selle algkoolile muretsemise tegi täiesti võimatuks.

demonstreerimise võimalused. Väiksema arvu koolide puhul läinuksid filmid koolidele soovitatavast kallimaks.

Suurt abi ajaloolise õppefilmi valmistamiseks oodati Eesti Kulturfilmilt.¹ Kuigi tolleaegne Eesti Kulturfilm töötas laifilmil, peeti võimalikuks tema produktsiooni ajaloolistest sündmustest väiksemate kuldudega üle viia kitsasfilmile. Asjale käigu andmiseks taheti igalt õpilaselt kasseerida 10-sendiline filmimaks poolaastas, mis toonuks aastas üle 20 000 krooni sisse. Kavandati ka mitmesuguseid muid plaane ajaloolise õppefilmi loomiseks, kuid plaanidest kaugemale ei jõutud ja ajalooline õppefilm jäigi kodanlikus Eestis loomata.

Üldkokkuvõttes jäi olukord näitlike õppevahendite väljaandmise osas ebarahuldavaks.

1935.a. novembris avaldatud määrus algkoolide varustamisest õppevahenditega nägi küll ette, et ajaloo osas pidi igal algkoolil olema kaks ajaloolist kaarti (Läänemere maade kaart XIII sajandist ja Eesti ajaloo kaart) ning ajaloolisi mudeleid, Eesti tegelaste büste, bareljeefe või seinapilte ja piltpostkaarte, mit-

¹ Eesti Kulturfilm - 1931.a. asutatud, kulturfilmide soetamiseks ja levitamiseks ning Eesti kodanluse elu jäädvustamiseks filmilindil loodud asutis Tallinnas.

mesuguseid seinatabeleid jne.¹ Et aga nende õppevahendite valmistamine jäeti suures osas koolide enestemureks, paranes olukord visalt.

¹ H. Palamets, Ülevaade, lk.151.

K O K K U V Õ T E

Valitseva klassi huvidele allutatud ajaloo õpetamine kodanliku Eesti koolides kasvatas noori kodanliku natsionalismi, militarismi ja religiooni vaimus. Ajaloo õpetamise eesmärgiks oli töörahva ekspluateerimise õigustamine, revolutsioonilise ja progressiivse halvustamine.

Selle tõttu jäi XX saj. 20.-30.-aastatel eesti koolis õppinud noorukite ajalooalane kooliharidus ühekülgseks, moonutatuks ja võltsituks, kuna tõelistele teadmistele inimkonna objektiivsetest arenguseadustest olid koolide ukсед kõvasti kinni.

Ka kooliuuenduslik liikumine eesotsas J.Käisiga ei seadnud oma eesmärgiks ajaloo õpetamise klassisisu muutmist vaid üksnes tardunud tuupimismeetodite kriitika ja õppetöö aktiveerimise, s.o. õpetaja juhtimisel toimuva õpilaste iseseisva töö rõhutamine, õppetöö näitlikustamise ja kohalike materjalide kasutamise nõude.

Aastatel 1925-1933 oli peamiseks uuenduseks eesti metoodilises mõttes ajalooõpetamise alal töökooli ideede sissetung algkooli.

Selle kohaselt pidid õpilased teadmisi omandama mitte valmis kujul õpetaja käest, vaid aktiivse iseseisva töö tulemusena.

1930-ndatel aastatel tõstis kooliuuenduslik suund ajaloo õpetamises esiplaanile nõude arendada kirjalike tööjuhendite meetodi abil igati õpilaste iseseisvat tööd (töö õpikuga ja allikmaterjalidega, õpilaste loovkirjandid, klassi kollektiivvihikud), ning soovitusel kasutada õpetaja jutustuses ja õpikutes-tööraamatutes elavaid ajaloolisi fantaasiapilte (novellistlik ajalookäsitlus). Selles vaimus ilmusid mitmed uued ajalooõpikud, mille hulgast J. Parijõe seeria "Möödunud ajad jutustavad" kujunes metoodilises mõttes kodanliku Eesti ajalooalase koolikirjanduse väärtteoseks.

Maksimaalse lastepärasuse nõude taotlemisel ja selle realiseerimisel praktikas sattus kooliuuenduslik suund raskustesse. Novellistlikus laadis fantaasiakujutlused, olgu siis õpikutes, õpetaja esituses või õpilaste loovkirjandites kaldusid mõnikord kõrvale ajaloolisest tõest ega soodustanud ajaloosündmuste vahelise põhjusliku seose mõistmist. Algkooliõpilaste ajalooalase abstraktse mõtlemise arendamist püüti aga üldiselt vältida.

Hoolimata oma eklektilistest filosoofilistest alustest ja kodanliku kooliuuendusliikumise teoreetilistest lähtekohtadest oli kooliuuenduslikul liikumisel kodanliku Eesti pedagoogikas progressiivne täht-

sus, kuna ta kujutas enesest opositsioonilist jõudu võitluses hariduselu klerikaalse suuna ning aegunud metoodiliste tõekspidamiste vastu ja tegi ära suure töö aktiivsete õppemeetodite juurutamiseks eesti koolis.

Mitmeid kooliuuendusliku suuna viljelejate poolt läbitöötatud meetodeid saab kriitilise ümberhindamise puhul kasutada ka tänapäeva koolis.

30-ndatel aastatel elustus ka ajalooalaste näitlike õppevahendite ja saatematerjali tootmine, kirjastamine ning populariseerimine.

Ilmusid valguspiltide seeria "Eesti ajalugu", Eesti Kirjanduse Seltsi Ajaloo toimkonna koostatud "Eesti ajaloo atlas", samuti J. Adamsoni toimetatud ajalooatlased ja ajaloo lugemik. Enam tähelepanu hakati pöörama isevalmistatud kui ka trükitud kontuurkaartide kasutamisele. Algasid ettevalmistustööd eesti ajaloo seinapiltide sarja väljaandmiseks. 1930. aastate lõpul tekkisid esimesed ideed tehniliste abivahendite kasutamisele võtmiseks ajaloo õpetamise näitlikustamisel, kuigi nende realiseerimiseni ei jõutud.

Väärtuslikuks metoodiliseks juhendiks tuleb pida da ajalooõpetajate tähelepanu juhtimist kodulooliste materjalide kui näitlikustamise vahendite kasutamise vajadusele ja võimalustele ajaloo tundides. Valmistuti muinasleidude koopiate komplektide hulgaliseks tootmiseks ajaloo õpetamise näitlike vahendite nomenk-

latuuri mitmekesistamiseks.

Pedagoogiline ajakirjandus juhtis õigesti tähelepanu puudustele ajaloo õpetamise näitlikustamisel, kuid ei suutnud õpetajaskonda mobiliseerida küsimuse aktiivsele lahendamisele.

Kuigi olukord ajaloo näitlike õppevahendite väljaandmise osas oli ja jäi puudulikuks kuni kodanliku diktatuuri perioodi lõpuni, võib 1930.aastatel näitlike vahendite koostamisel ja õppetöö näitlikustamisel tehtud töötulemusi hinnata lõppkokkuvõttes teatud panusena eesti metoodilise mõtte arengusse. Mitmed võtted ja ideed pakuvad huvi ka tänapäeva koolile ja väärivad seepärast edasistki tähelepanu.

K A S U T A T U D K I R J A N D U S

I. Marxismi-leninismi klassikud.

- Lenin, V.I., Millisest pärandist me loobume,
Teosed, 2.kd., Tallinn 1949.
- Lenin, V.I., Noorsooühingute ülesanded, Teosed,
31.kd., Tallinn 1955.

II. Arhiivmaterjalid.

Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku
Ülesehitustöö Riiklik Keskarhiiv
(ORRKA) Tallinnas.
Fond 1092 - Võru Õpetajate Seminar;
Fond 1108 - Haridusministeerium.
Koolivalitsus.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr.R.Kreutzwaldi
nimelise Kirjandusmuuseumi Käsikir-
jade Osakond (KM KO), Tartus.
Fond 217 - Johannes Käisi materjalid.

III. Kirjandus.

=====

- Aan, Jaan, Kordamissüsteem ajaloo ja muude mälu-
alaliste õppeainete käsitlemisel kasu-
tatav, "Eesti Kool" 1936, lk.498-500.
- Adamson, J., Ajaloo-atlas. Vana-aeg. Tartu (1936).
- Adamson, J., Ajaloo-atlas algkoolidele. Tartu 1936.
- Adamson, Toomas, Tööjuhatusi ajaloos algkooli IV
õppeaastale individuaalseks töötami-
seks 1930.
- Adamson, Toomas, Tööjuhatusi ajaloos algkooli V
õppeaastale individuaalseks töötami-
seks 1931.
- Aegunud õpperaamatud, "Õpetajate Leht" nr.33,
19.08.1936.
- Ajalehelõiked saateaine allikana, "Õpetajate Leht"
nr.12, 18.03.1932.
- "Ajalooline ajakiri" 1937.
- Ajalooõpetaja. Hääl õpetajaskonnast, "Kasvatus"
1925, lk.278-279.
- Algma, T., Ajalugu, - "Uusi teid algõpetuses".
Metoodiline käsiraamat. Toimetanud
Joh.Käis. IV jagu. 3.osa, Tallinn
1936.

- Algma, T., Minu mälestusi ajaloo õpetamisest Eesti koolides seoses kooliuuendusliku liikumisega, Tallinn 1966 (käsikiri) /Diplomitöö autori valduses./
- Alttoa, Villem, Joonistamistõvest, "Kasvatus" 1937, lk.179.
- Alttoa, Villem, Valmistagem ise kontuurkaarte, "Kooliuuenduslane" 1935, lk.192-95.
- Andrejevskaja, N. ja Bernadski, V., Ajaloo õpetamise metoodika seitsmeklassilises koolis, Tallinn 1949.
- B. R., Tarvitagem ajaloo õpetuses ilmunud õppevahendeid, "Õpetajate Leht" nr.43, 23.10.1936.
- Brüller, Chr., Raamat Tallinna algkoolis, "Õpetajate Leht" nr.52, 30.12.1937.
- Eesti ajalugu. Piltide kujul algkoolidele kokku seadnud M.Kampmann. Neljas täiendatud trükk, Tallinn 1927.
- Eesti Ajaloo atlas, Tartu 1933.
- Eesti ajaloo piltide asi edeneb, "Õpetajate Leht" nr.7, 15.02.1935.
- Eesti algk. lõpetaja, "Koolinõunikkude ühingu toimetised" nr.36.
- Eesti NSW ajalugu I, Tallinn 1955.

- Einalo, August, Kooli filmi kasutamise võimalusi, "Eesti Kool" 1938, lk.647-648.
- Elango, A., J.Käis ja kirjalike tööjuhendite meetod õppetöös, Ettekanne J.Käisi pedagoogilisele tegevusele pühendatud nõupidamisel Tartus, 22.dets. 1965.a.
- Elango, Õ., Koolireformist kodanlikus Eestis, "Nõukogude Kool" 1959, lk.729.
- E. M., Kroonika. Kõlbelise kasvatusse kongress, "Kasvatus" 1922, lk.75-76.
- E.M., Kroonika. Osatühisuse "Töökooli" asutamine, "Kasvatus" 1921, lk.339-340.
- H. M., Mõnest päätükist, mida peaks enam rõhutatama kodumaa ajaloo õpetamisel, "Kasvatus" 1923, lk.90-92.
- "Историческая картография", Советская историческая энциклопедия, т.6, Москва 1965, lk.521.
- Ivask, A., Individuaalse tööviisi paremusi, "Kasvatus" 1934, lk.241-249.
- Ivask, A., Töid ajaloo, 4.-6.õppeaasta, dateerimata.
- Kasvatuslise ajakirja Kasvatus ametlik osa, 1919 (august).

Kasvatusteadusline ajakiri Kasvatus. Ametlik osa
1920.

"Kasvatus" 1921; 1923; 1927; 1932; 1936.

Kleis, Rich., Kavatsusi eestikeelse ajalookirjan-
duse soetamiseks, "Ajalooline aja-
kiri" 1929, lk.55-58.

Kuks, A., Praegune Eesti keskkool, "Kasvatus"
1921, lk.199-201.

Kurvits, A., Tööjuhatus, töövihik ja õpik,
"Eesti Kool" 1937, lk.139-140.

Kust saada saateainet, "Õpetajate Leht" nr.9,
26.02.1932.

Käis, Joh., Eesti algkool ja ta uuenduslikud
püüded viimaseil aastail, "Kasva-
tus" 1936, lk.127-131.

Käis, Joh., Individuaalne tööviis ajalooõpe-
tuses, "Kasvatus" 1932, lk.223-228.

Käis, Joh., Isetegevus ja individuaalne tööviis,
"Teel töökoolile" VII, Võru 1935.

Käis, Joh., J.Parijõgi: Möödunud ajad jutusta-
vad, "Õpetajate Leht" nr.38,
18.09.1931.

Käis, Joh., Kooli lähendamine töökooli põhi-
mõttele, "Kasvatus" 1921, lk.278-
-279.

- Käis, Joh., Kooli uuendusest Dalton-kava alusel, "Kasvatus" 1928, lk.225-235.
- Käis, Joh., Kooli uuendustöö pedagoogilisel näitusel, "Kasvatus" 1936, lk.227-231.
- Käis, Joh., Kooliuuendustööst Eestis, "Eesti Kool" 1939, lk.361-369.
- Käis, Joh., Parijõgi, J., Kodulugu (3.-ja 4. õppeaasta) dateerimata.
- Käis, Joh., Töövihikute korraldamisest, Võru Õpetajate Seminari aastaraamat V, 1928, lk.127-139.
- Käis, Joh., Uusi teid algõpetuses I-IV, Tallinn 1931-34.
- Käis, Joh., Üleskutse kooliuuenduslastele, "Kasvatus" 1932, lk.228-229.
- K/Ü. "Kooli-kooperatiiv" (kuulutus), "Õpetajate Leht" nr.6, 07.02.1936.
- Laid, Eerik, Muinsuskaitse pedagoogilise tegurina, "Eesti Kool" 1938, lk.15-22.
- Liimets, H., Johannes Käisi pedagoogilise pärandi uurimisest ja hindamisest, Ettekanne J.Käisi pedagoogilisele tegevusele pühendatud nõupidamisel Tartus, 22.dets. 1965.a.

- Lohk, Juh., Johannes Käis 60-aastane, "Nõukogude Kool" 1945, lk.566-573.
- Madisson, J., Eesti Ajaloo Atlas. Jaan Jensen koostanud, "Kasvatus" 1933, lk.273-275.
- Mikkelsaar, F.V., Kool ja kooliuuendus, "Kasvatus" 1921, lk.201-205.
- Milliseid õpikuid tarvitatakse Tartu algkoolides, "Õpetajate Leht" nr.49, 10.12.1937.
- Murdmaa, Enn, Joh.Käis Eesti Õpetajate Liidus, "Nõukogude Kool" 1945, lk.616-622.
- Mutt, Eugenie, Eksperimenteerimine Am. Ühendriikide koolides, "Kasvatus" 1933, lk.299-305.
- Orav, V., Koolikirjandus ajaloo alalt, "Kasvatus" 1922, lk.87-88 ja 97-103.
- Orav, V., Valdo Viro - Ürginimene, "Kasvatus" 1926, lk.54-55.
- Ordlik, V., Tööjuhatusi ajaloos, IV õppeaastal, "Kasvatus" 1934, lk.187-192.
- Ortlich, V., Koduloo tööjuhatusetest, "Kooliuuenduslane" 1936, nr.7, lk.142-146.
- Ots, A., Ajalugu (5.-6.õppe-aasta), "Kooliuuenduslane" 1934, nr.6, Testide erinumber, lk.39-40.

- Palamets, H., Kooliuuenduslikust suunast kodanliku Eesti ajalooalases metoodilises mõttes, "Nõukogude Kool" 1961, lk.473-478.
- Palamets, H., Ülevaade ajaloo õpetamise arengust, Tartu 1967 (käsikiri). /TRÜ NSVL ajaloo kateedris./
- Parijõgi, J., Möödunud ajad jutustavad, Ajaloo-raamat algkooli 4.klassile, Tartu 1931.
- Parijõgi, J., Adamson, T., Möödunud ajad jutustavad II, Ajaloo tööraamat algkooli V klassile (küsimustega ning ülesannetega iseseisvaks tööks), Tartu 1933.
- Parijõgi, J., Adamson, T., Möödunud ajad jutustavad III, Ajaloo tööraamat algkooli VI klassile, Tartu 1934.
- Parinbak, J., Toomas Adamsoni "Tööjuhatusi ajaloo algkooli IV õppeaastale individuaalseks töötamiseks" ja "Juhteid õpetajaile sama raamatu juurde", "Kasvatus" 1931, lk.282-285.
- Parinbak, J., Vene-Liivi sõja ja Liivi päranduse jagamise käsitlemine Rakvere Õpetajateseminari harjutuskooli V klassis, "Kasvatus" 1928, lk.13-18.
- Pedagoogiline aastaraamat I, Tallinn 1932.
- Peel, Aleksander, Film õppevahendina, "Eesti Kool" 1928, lk.648-653.

- Peerna, Aug.(Agu), Ajaloo kõik kaartidel, "Kooli-
uuenduslane" 1935, lk.103-107.
- Peerna, Agu, Pisiarvustusi, "Õpetajate Leht"
nr.38, 18.09.1936.
- P., Rich., Ajalugu elavaks!, "Kooli-
uuenduslane" 1937, lk.41-42.
- P. T., Varia, "Ajalooline ajakiri" 1931,
lk.229-240.
- R., B., Tarvitagem ajaloo õpetuses ilmunud
õppevahendeid, "Õpetajate Leht"
nr.43, 23.10.1936.
- Rahvusvaheline ajaloo õpetamise konverents, "Õpeta-
jate Leht" nr.22, 27.05.1932.
- Rea, B., Tööjuhataste kasutamine, "Kooli-
uuenduslane" 1936, lk.96-110.
- Reial, G., Sundusliku alghariduse teostamise
saavutused 1920-1921.õppeaastal,
"Kasvatus" 1921, lk.195-197.
- R-l, G., Koolide näitused, "Kasvatus" 1922,
lk.284.
- Sahk, Hillar, Üleilmne kasvatuskonverents Edin-
burgis 20.-28.juulini 1925.a.,
"Kasvatus" 1925, lk.341-345 ja
370-375.

- Sakk, Marta, Tõbesid kooliuuenduslike tööviiside rakendamise alal, "Kooliuuenduslane" 1934, lk.77-80.
- Salokannel, A., Huenduskatseid Soome algkoolis, "Kasvatus" 1935, lk.264-273.
- Schmiedehelm, Marta, Komplekt vajalisi õppevahendeid Eesti muinasaja kohta, "Eesti Kool" 1939, lk.253-257.
- Seppel, A., Ajalehelõiked saateaine allikana, "Õpetajate Leht" nr.12, 18.03.1932.
- Standartõpik, "Õpetajate Leht" nr.42, 16.10.1936.
- Стражев, А.И., Методика преподавания истории, Москва 1964, lk.251.
- Summer, H., Kooli uuendus ja kool, "Kasvatus" 1921, lk.216-223.
- Taba, R., Võru Õpetajateseminari pedagoogiline pärandus. Võru Õpetajateseminar, Tegevus ja uuenduspuüded, i.k., 1936, lk.97-131.
- Tacke, Otto, Kuis põimub kooliuuenduslik vool üleilmlikku poliitilisse liikumisse, Kooliuuenduse päevaküsimusi, toimetanud E.Martinson, Tallinn 1930.
- Tartu Õpetajate Selts 1917-1932, "Õpetajate Leht" nr.15, 8.04.1932.
- Teateid Tartu Ümbrusk. Õp.-Üh. tegevusest, "Õpetajate Leht" nr.12, 10.03.1931.

- T. R., Õpikute probleemist, "Õpetajate Leht" nr.30, 26.07.1940.
- "Трудовая школа", Педагогический словарь, Москва 1960, lk.494.
- Udras, Ants, Mõtteid ja võtteid ajalooõpetuse näitlikustamiseks, "Kasvatus" 1935, lk.180-184.
- Udras, Ants, Teoorjuse aeg, brošuur ja tööjuhatusi, 6.õppeaasta, Satserina algkool 1936.
- Udras, Ants, Tööjuhatusi ajaloos V õppeaasta 1935.
- Udras, Ants, Tööjuhatusi ajaloos (6.õppeaasta), "Kooliuuenduslane" 1935, lk.26 ja 71-72.
- Ulk, M., Vaatlusi koolitöö alalt, "Õpetajate Leht" nr.49, 9.12.1938.
- Valguspiltide seeria eesti ajaloost, "Õpetajate Leht" nr.41, 13.10.1933.
- Vellner, Harald, Heliplaat õppevahendina, "Eesti Kool" 1938, lk.571-572.
- V.-v., Jaan Jensen - Eesti ajaloo atlas, "Õpetajate Leht" nr.17, 28.04.1933.

"Õpetajate Leht" nr.3, 15.01.1932.

"Õpetajate Leht" nr.20, 19.05.1933.

"Õpetajate Leht" nr. 36, 04.09.1936.

"Õpetajate Leht" nr.3, 20.01.1939.

Õpime tundma kodumaa ajalugu, "Õpetajate Leht"
nr.33, 19.08.1938.

S I S U K O R D

SISSEJUHATUSlk. 2

I p e a t ü k k

ÕPPETÖÖ AKTIVISEERIMINE KUI EESTI

KOOLIUUENDUSLIKU LIIKUMISE METOODILINE

PÕHIIDEE 7

1. Kooliuuendusliikumine

1920.aastatel 7

2. Kooliuuendusliikumine

1930.aastatel 18

II p e a t ü k k

AJALOO ÕPETAMISE AKTIVISEERIMISE

KÜSIMUSED KODANLIKU EESTI METOODILISES

MÖTTES 27

1. Tööjuhendite menetlus

ajalooõpetuses 27

2. Ajaloo kooliõpik ja kooli-

uuenduslik liikumine 42

III p e a t ü k k

AJALOO ÕPETAMISE NÄITLIKUSTAMISE

KÜSIMUSED KODANLIKU EESTI METOODILISES

MÖTTES 57

1. Ajaloo õpetamise näitlikus-

tamisest eesti koolis 1920.aas-

tatel 58

2. Ajaloo õpetamise näitlikus- tamisest 1930.aastatel	66
3. Kodulooline materjal ajaloo õpetamise näitlikustamise vahendina	91
4. Tehnilised abivahendid aja- loo õpetamise näitlikusta- miseks	98
KOKKUVÕTE	102
KASUTATUD KIRJANDUS	106